JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTA

DĚTI V KRIZOVÝCH SITUACÍCH

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Autor práce:
Mgr. Jana Zierhutová 2007 Jana Kümmelová

Abstract

"Children in crisis" is a topic which reaches out to the wide public. With its topicality not only it draws attention of the experts but also interests the layman public; especially parents, who are often the first party to notice such critical situation.

This bachelor's assignment aims to draw attention to some critical situations of children and point out possible causes of their origin, and the effects overcoming such crises can have on such affected children. It examines a child from a biological, psychological and social aspect, and it attempts to establish some critical situations in the child's life, which can influence its psychosocial development. The aim of this piece of work is not to define all critical situations children can encounter during their childhood.

It further deals with the characteristics of the environment, in which children grow up and which can influence, negatively or positively, their development and their relationship with the outside world.

The main intention is to map the area of the most frequent behavioural difficulties in children, which are noted in the care of the social guardians, and their connection with the environment in which the chid is growing up. Further consideration is given to managing critical situations of the children in relation to their gender.

During the research secondary analysis of the company records and registry managed by the social workers of the Municipal Office of Jindrichuv Hradec, was used.

The main hypothesis H: Behavioural difficulties are more frequent in children from families with divorced parents, than in families where the parents are not divorced, has not been confirmed. It is evident from the acquired data that half of the children come from divorced families and the other half from families not divorced. From the overall perspective the criterion of "divorced versus not divorced" does not appear to be the decisive element in frequency of behavioural difficulties in children and adolescents.

We further evaluated the family's stability based not only on whether the family is divorced or not, but we also included rather detailed characteristics of the family environment. We divided children into two basic categories: incomplete family – separated into sub-categories: divorced children, 1 parent passed away, single mother; complete family – separated into sub-categories: parents, unmarried partner, foster care. Children whose family environment has the characteristics of an incomplete family form 57% from the total amount of children registered by the social workers in town of

Jindrichuv Hradec in year 2004 and 2005. Based on these results, the hypothesis H1 has been confirmed: Family circumstances present a significant factor in children registered with the social workers for the juvenile. Children who have been noted to experience behavioural difficulties often come from incomplete families.

Another part of the research dedicated to the behavioural disorders showed that the most common behavioural difficulties occurring in the youths in the care of the social works in Jindrichuv Hradec, are thefts, truancy and educational problems. Based on this fact, the predicted hypothesis H2 has been confirmed: The most common behavioural difficulties are theft, truancy and educational problems.

Hypothesis dealing with gender of the clients of the social works, H3: The clients of the social workers for the juvenile are more often boys than girls, has been confirmed.

It is apparent from the above listed data that it is not possible to define those family environments, where occurrences of behavioural discords are more frequent. Divorce of the parents is without a question a common critical situation, which can contribute towards an offset of behavioural difficulties in a child. On the other hand it is important to mention that there can be signs of malfunction, leading to behavioural disorders, even in the families which appear to be complete on the outside.

Based on the findings of frequent cases of truancy, thefts and educational difficulties in the children and adolescents, it is possible to focus on early support of the critical groups (children during and after their parents' divorce) as follows:

To strengthen the role of educational counselling in schools in the field of prevention of behavioural difficulties, including truancy; and to lead a continuous record about the state, development and precautions reducing their occurrence. To direct the counsellor's work towards co-operation with the family.

Precautions should be adopted by schools, social works etc., but also by the parents.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 30.4.2007

Poděkování

Chtěla bych poděkovat za laskavý přístup a odborné vedení Mgr. Janě Zierhutové. Poděkování patří také všem, kteří se na této práci podíleli a poskytli mi potřebné informace.

OBSAH

Úvod **8**

1. Současný stav **9**

1.1. Charakteristika krizové situace dítěte ***9***

1.1.1. Vymezení pojmu *9*

1.1.2. Děti potřebují krize *9*

1.1.3. První krize *10*

1.1.4. Kritické periody ve vývoji dítěte *10*

1.2. Krizové situace z hlediska ontogenetického vývoje ***11***

1.2.2. Novorozenecké období *12*

1.2.3. Kojenecké období *12*

1.2.4. Batolecí období *13*

1.2.5. Předškolní věk *13*

1.2.6. Školní věk *13*

1.2.7. Období dospívání *14*

1.3 Rozvod ***14***

1.3.1. Aspekty rozvodu *15*

1.3.2. Následky rozvodu *15*

1.3.3. Postoj rodičů k rozvodu *16*

1.3.4. Omezení kontaktů s otcem *17*

1.4. Ztráta rodičů úmrtím ***17***

1.4.1. Smutek a truchlení *18*

1.4.2. Jak lze pomáhat: *19*

1.4.3. Pohřební rituály *19*

1.5. Šikanování ***20***

1.5.1. Vymezení pojmu šikana *20*

1.5.2. Formy šikanování *20*

1.5.3. Agresoři a oběti *21*

1.5.4. Oběti šikanování *22*

1.5.5. Odhalování šikany ... *22*
1.6. Týrané a zneužívané dítě ... ***23***
1.6.1. Pohled do historie ... *23*
1.6.2. Syndrom CAN ... *24*
1.6.3. Psychické týrání ... *24*
1.6.4. Tělesné týrání ... *25*
1.6.5. Sexuálně zneužívané děti ... *26*
1.7. Alkoholová a drogová závislost ... ***28***
1.7.1. Rizika dnešní doby ... *28*
1.7.2. Příznaky užívání drog ... *29*
1.7.3. Význam prostředí ... *29*
1.7.4. Výchovný přístup zvyšující riziko užití drog ... *30*
2. Cíle a hypotézy ... **32**
2.1. Cíle práce ... ***32***
2.1. Hypotézy ... ***33***
3. Metodika ... **34**
3.1 Sběr dat ... ***34***
3.2. Statistické zpracování dat ... ***34***
3.3. Charakteristika výzkumného souboru ... ***35***
4. Výsledky ... **36**
4.1. Sekundární analýza – rejstříků ... ***36***
4.2. Sekundární analýza - kasuistik ... ***46***
5. Diskuse ... **49**
6. Závěr ... **52**
7. Seznam literatury ... **54**
8. Klíčová slova ... **58**
9. Přílohy ... **59**

Úvod

Děti v krizových situacích je téma, které zajímá širokou veřejnost. Svou naléhavostí upoutává pozornost nejen odborných kruhů, ale zcela určitě vzbuzuje zájem laické veřejnosti, zvláště pak rodičů, kteří často jako první krizovou situaci dítěte zaznamenají.

Je všeobecně známý fakt, že jakákoliv krizová situace a s ní související problémy se řeší nejlépe v raném stádiu, kdy daná situace vznikla.

Tato bakalářská práce chce upozornit na některé krizové situace dítěte a poukázat na možné příčiny jejich vzniku a důsledky, které mohou z procesu překonávání krize pro děti vyplynout. Posuzuje dítě z hlediska biologického, psychologického a sociálního, snaží se určit některé krizové situace v životě dítěte, které mohou ovlivňovat jeho psychosociální vývoj. Cílem práce není vymezit veškeré krizové situace, kterými mohou děti během svého dětství projít.

Dále se práce soustředí na charakteristiku prostředí, ve kterém děti vyrůstají a které může negativně či pozitivně ovlivnit jejich vývoj a vztah k okolnímu světu.

Hlavním záměrem je zmapovat oblast nejčastějších poruch chování u dětí, které jsou vedeny v péči sociálních kurátorů a jejich souvislost s rodinným prostředím, kde dítě vyrůstá. Dále je věnována pozornost zvládání krizových situací dítěte v souvislosti s pohlavím.

1. Současný stav

1.1. Charakteristika krizové situace dítěte

1.1.1. Vymezení pojmu

Krize je charakterizována jako narušení psychické rovnováhy v důsledku náhlého vyhrocení situace či dlouhodobé kumulace problémových situací. Typickým znakem je selhání adaptačních mechanismů. Obranné mechanismy dítětem doposud používané selhaly a nyní musí hledat nové.

Krizi lze chápat i jako příležitost k nutné změně. Takový charakter mívají krize, které se objevují na přechodu mezi jednotlivými vývojovými fázemi.

Psychické krize jsou doprovázeny negativními pocity, je narušen pocit bezpečí, objevuje se silná úzkost, bezradnost. V důsledku těchto situací se mění jednání dítěte, které může být pro dané okolnosti nepřiměřené až zkratkovité (34). Dobré zvládnutí krize spočívá ve zhodnocení problému a nalezení vhodného způsobu řešení. Pokud je krize zvládnuta, má pozitivní vliv na další vývoj jedince.

V životě rodiny se znovu a znovu objevují různé druhy větších či menších hádek a konfliktů. Někde je to tak, že konflikty jsou prakticky na denním pořádku, jinde jsou jen občasné, vzácnější. Předmětem sporu v rodině se stává mnohdy téměř vše a kompromisy nejsou velmi často přijímány, raději si každý stojí zarputile na svém (20).

Proč jsou konflikty v rodině pro děti nevhodné, dokonce až destruktivní? Již velmi malé dítě je velmi vnímavé k rodinné atmosféře, citlivě vnímá to, zda vládne v jeho rodinném prostředí příjemná, spokojená atmosféra, nebo zda zde panuje napnutá atmosféra.

1.1.2. Děti potřebují krize

Jestliže vycházíme z toho, že vyrovnání se s určitou životní překážkou přináší životaschopnost, pak je zcela namístě podotknout, že dítě potřebuje již od útlého věku ke svému vývoji krize (25). Samozřejmě je nutné, aby v průběhu těchto krizí dítě zakoušelo bezpečí a ochranu, kterou mu poskytuje jeho rodina. Jedině za citlivé a aktivní účasti rodičů může dítě projít krizí jako vítěz. Krizová situace se ovšem nesmí

zastavit na krizovém bodě, ale musí v dítěti vzbudit sílu k boji, hledání řešení a naděje. Dítě musí získat zkušenost, že všechno nepříjemné lze docela dobře překonat.

1.1.3. První krize

První krizi prožívají děti již při porodu. Jsou nuceny opustit důvěrné prostředí matčina těla a přitom jsou vystaveny kontrastům jako je světlo/tma, teplo/zima apod. Tím intenzivněji potom dítě prožívá znovu nalezený pocit jistoty, když je po porodu položeno na matčino břicho, kde slyší důvěrný tlukot matčina srdce a rytmické pohyby jejího dýchání.

Asi do sedmého měsíce nedokáže dítě čekat na útěchu, poněvadž nemá žádný pojem o čase. Nejjistější postavení, ve kterém dítě překonává krize, je pevné objetí. Dítě bychom se neměli snažit rozptýlit, zde hrozí nebezpečí, že si dítě zvykne na náhradní uspokojení, které mu může přerůst v návyk (25). Asi od sedmého měsíce může dítě snášet drobná zklamání, začíná cíleně jednat a snaží se matku dostat tam, kde ji chce mít. V tomto období již může zakoušet, že je možné na splnění svých přání chvíli počkat.

Dítě, které si uvědomuje svoje „já“, tedy dítě starší než dva a půl roku (1), je již schopné samo se vyrovnat s určitým zklamáním. Není potřeba ho hned brát do náruče, aby dokázalo zvládnout svůj strach a zklamání. Zpětnou vazbu ale potřebuje určitě. Potřebuje slyšet uznání, že se bylo schopno vzdát jemu velmi milé věci ve prospěch jiné.

1.1.4. Kritické periody ve vývoji dítěte

Kritická perioda je relativně krátká doba, v jejímž průběhu dochází k velkým změnám v chování, po jejím uplynutí jsou již další změny obtížné. Promeškání kritické periody se nemusí projevit hned, ale může zanechat pozdější následky, tj. zvyšuje se citlivost a zranitelnost dítě vůči pozdějším zátěžím. Odloučení dítěte od rodičů v útlém věku (např. při hospitalizaci v nemocnici) může zdánlivě proběhnout bez problémů, ty se však mohou projevit později v situacích podobného ohrožení.

Zranitelnost dítěte vůči různým životním podmínkám je samozřejmě složitější. Je nutné brát v patrnost, že se zde projevuje vliv biologicky daných předpokladů,

odolnosti dítěte vůči životním zátěžím, vliv sociálního prostředí, kde existují rizikové a naopak protektivní faktory, které ovlivňují zvládnutí dané krizové situace. Kupříkladu deprimované dívky vychovávané v dětských domovech se v některých případech dobře adaptují, jestliže jim manželství poskytuje harmonické prostředí.

Děti s drobnými odchylkami vývoje, např. děti s podprůměrným nadáním nebo děti s opožděným vývojem řeči, děti s extrémním temperamentem (zvýšená úzkostnost a citlivost) nebo děti pohybově neobratné, jsou jistě zatíženy vyšším rizikem budoucích poruch (18). V těchto případech je pak velice důležitá dobře stanovená míra požadavků okolí s ohledem na individuální dispozice a způsob reakce okolí na konfliktní situace dítěte.

Schopnost zvládání krizových situací dítěte je také dána predispozicemi chlapců a dívek vůči různým zátěžím v rozličném věku. Pokud jde o perinatální komplikace (infekce, různá fyzická postižení) jsou nesporně zranitelnější chlapci. V období puberty jsou emoční poruchy zhruba stejně četné u chlapců i dívek, naopak v dospívání jsou častější u dívek.

1.2. Krizové situace z hlediska ontogenetického vývoje

Existují hlavní rizika, která ohrožují psychický vývoj jedince. Jde na jedné straně o rizika organická (hypoxie, infekce atd.) a na druhé straně o faktory vnější, kam řadíme jako hlavní riziko nepříznivé výchovné podmínky. Mezi nejzávažnější organická rizika patří ta, která z hlediska časového probíhají v období prenatálním, perinatálním a časně postnatálním (18).

1.2.1. Prenatální období

Prenatální vývoj trvá 9 měsíců (neboli 10 lunárních po 28 dnech), je to tedy období od oplození vajíčka do narození. V průběhu této doby se tvoří všechny orgánové systémy, jde tedy především o biologický vývoj, ale objevují se i první psychické reakce. Období těhotenství přináší zvýšenou citlivost na vnější vlivy nejen u plodu, ale i u organismu gravidní ženy. V důsledku hormonálních změn reaguje organismus ženy intenzivněji na běžné zátěže (stres, virus chřipky atd.) (35). Plod v průběhu těhotenství

prožívá i více či méně nepříjemné pocity (např. neobvyklé a nepříjemné hluky z vnějšího prostředí, nepříjemné pohybové omezení při změnách polohy matky, nedostatek kyslíku apod.).

1.2.2. Novorozenecké období

Perinatální období trvá do jednoho měsíce. Již samotný příchod na svět představuje pro dítě velkou zátěž (1). Musí samo dýchat, udržovat tělesnou teplotu a adaptovat se na okolní prostředí.

Novorozenec, který se rodí matce s rizikovým těhotenstvím nebo se v průběhu porodu dostane do rizikové situace (rizikový porod, přechodné známky hypoxie), se stává rizikovým. Dále se rozlišuje novorozenec patologický. To je ten, jehož hmotnost je nižší než 1500 g nebo takový novorozenec, který je ohrožen na životě (37). Nejčastější příčinou těchto patologií je hypoxie, vrozená vývojová vada, infekce a těžká nezralost.

Nedonošenost je stav, kdy hmotnost plodu je pod 2500 g nebo porod před 38. týdnem těhotenství. Nedonošenost s sebou přináší nezralost funkčních vlastností organismu.

Nedonošené děti jsou často labilnější, dráždivé, ale současně méně reaktivní na smyslové a sociální podněty. Později se u zdravých nedonošených dětí častěji projevují poruchy soustředění pozornosti, zvýšená úzkostnost, lehčí poruchy řeči i specifické poruchy učení (18).

1.2.3. Kojenecké období

Období od jednoho měsíce do jednoho roku,je v mnohém pro další vývoj rozhodující. Základem kojeneckého věku je získání důvěry ke světu (35). Od šestého měsíce začne dítě odlišovat matku od okolí. Strach z cizích lidí je v tomto věku nejdůležitějším signálem normálního vývoje.

Kolem sedmého měsíce se začíná rozvíjet tzv. separační úzkost (1). Jde o projev nelibosti, negativních emocí, úzkosti a strachu během odloučení od matky. Tento stav může být vyvolán nejen fyzickou nepřítomností matky, ale i psychologickou nebo emoční bariérou mezi matkou a dítětem.

1.2.4. Batolecí období

Batole se postupně osamostatňuje od vazby na matku. V tomto období potřebuje zakoušet důvěru v sebe sama a ve své schopnosti. To se může projevit potřebou sebeprosazení. Osamostatňování je spojeno s rozvojem komunikace (35).

V období od 16. měsíce začíná dítě postupně navazovat vztahy k řadě dalších lidí. Ve vztahu k matce se dítě na jedné straně dožaduje její přítomnosti a na straně druhé projevuje vůči ní hostilní pocity (vzdor, bití). Je nutné mít na mysli, že v tomto období může mít nucená separace ještě výrazný regresivní vliv na dítě.

V období od 25. do 36. měsíce je dítě většinou již schopno snášet přiměřeně dlouhé separace od matky (např. návštěvu mateřské školy). Umístění dětí do ústavního zařízení (např. nemocnice) je pro dítě v tomto věku zvýšeným rizikem, které nemůže být kompenzováno ošetřovatelskou péčí (18). Také umístění do jeslí lze používat pouze jako méně vhodnou alternativu rodinného prostředí.

1.2.5. Předškolní věk

Jde o období zhruba od tří let věku dítěte do nástupu do školy. Rodinná výchova stále zůstává základem, na kterém mateřská škola má účelně stavět a tím napomáhat dalšímu rozvoji dítěte.

Dítě nedokáže v této době reálně odlišit čin a přání (30). Jestliže si přeje něco, co se poté stane, má skoro tak silný pocit viny nebo strach z pomsty, jako by to skutečně způsobilo.

V tomto období dochází k bouřlivému rozvoji řeči, kolem šesti let ca. 3000 slov (11). Pokud se z okolí nedostavují dostačující podněty pro rozvoj řečových schopností, vznikají značné logopedické problémy. Veškeré vedení a stimulace dítěte musí vycházet z prostředí, které uspokojuje citové potřeby a poskytuje pocit bezpečí.

1.2.6. Školní věk

Základní škola představuje pro dítě přechod do nového sociálního prostředí, kde se učí novým pravidlům a sociálním interakcím (21). Nástup do základní školy s sebou přináší značnou psychickou zátěž, se kterou se musí dítě každodenně vyrovnávat.

Psychologické výzkumy dokazují, že děti právě v tomto období jsou nejcitlivější na rodinný nesoulad, krize či případný rozvod rodičů (20). Ve věku kolem deseti let si již dokáží uvědomit, že existují dvě mocnosti, které můžou významně ovlivnit jeho životní jistotu. Jde o rozvod a smrt rodičů.

Ve skupině spolužáků postupně začínají vznikat skupiny, ve kterých vynikají zejména silnější, nadanější, rozhodnější a šikovnější jedinci (34). Dítě, které je určitým způsobem znevýhodněné, může být skupinou vrstevníků odmítáno a negativně hodnoceno, může zde získat špatnou pozici, což ovlivňuje jeho sebehodnocení a sebeúctu

1.2.7. Období dospívání

V období pubescence se u mladého jedince objevuje emoční nevyváženost, labilita nebo problémy se sebepřijetím. Hodnocení vrstevníků má v tomto období v řadě situací větší význam, než hodnocení dospělou autoritou (21). Konflikt dospívajícího člověka s dospělým tak může zvyšovat jeho prestiž ve skupině vrstevníků, ale konflikty s vůdčími osobnostmi skupiny pro něho budou vždy špatně snesitelné.

Protože se zároveň zvyšuje potřeba přijetí skupinou, mohou se pod jejím vlivem někteří dospívající začít chovat rizikovým nebo sociálně nepřijatelným způsobem (experimenty s drogami, vandalizmus,…) (34). Jestli se kupříkladu v jejich okolí (mezi spolužáky, kamarády…) kladně hodnotí členství v gangu nebo v závadové partě, mají sklony se v nich sdružovat

1.3. Rozvod

Téměř polovina manželství končí v dnešní době rozvodem (viz. příloha č. 2). Na základě této skutečnosti se rozvod rodičů stává pro většinu dětí krizovou situací, kterou musí ve svém životě zakusit. Tato zkušenost může vytvářet predispozice do budoucnosti pro řešení vlastních manželských problémů obdobným způsobem.

1.3.1. Aspekty rozvodu

Rozvod má své aspekty sociální, etické, právní, emoční a pochopitelně velmi důležité aspekty psychologické. Jde o období naplněné stresem a frustrací důležitých lidských potřeb (20).

Rozvod vždy dlouhodobě poznamená všechny zúčastněné osoby, o to více děti, které se v situaci špatně orientují a nedokáží ji pochopit. Nejlepší, co mohou rodiče pro své dítě udělat, je umožnit mu co nejčastější styk s oběma rodiči tak,, aby s nimi mohlo udržovat kvalitní a vřelý vztah. To je možné pouze při dobré vůli rodičů. Standardní úprava poměrů nezletilých dětí po rozvodu určovaná soudem, tj. na jeden víkend za čtrnáct dní, není dostačující. Řešením umožňujícím udržení trvalého intenzivního vztahu s oběma rodiči je střídavá péče, která je však velmi náročná na kooperaci páru. Většinou se špatnou adaptací na rozvodovou situaci souvisí snaha vymazat jednoho z rodičů ze života dítěte (39). Popouzení, bránění ve styku a v extrémnějších případech vymývání mozku dítěte vedoucí k syndromu zavrženého rodiče, mají za následek prohloubení utrpení dítěte a znásobení ztrát, které rozvod rodičů vždy doprovázejí. Toto jednání i trvale poškozuje dětský vývoj v mnoha oblastech a je třeba mu předcházet nebo alespoň včas podniknout kroky k jeho zastavení.

1.3.2. Následky rozvodu

- Špatná školní výkonnost dítěte

Rozvod se na dítěti projevuje zhoršeným prospěchem, přestože dítě dříve dobře prospívalo. Jde o důsledek trvalého stresu. V tomto směru existuje podstatný rozdíl mezi chlapci a dívkami. U chlapců probíhá zhoršení školního prospěchu mnohem zřetelněji než u dívek, poněvadž svojí frustraci ventilují agresivním a nekonformním chováním. Dívky z rozvedeného rodinného prostředí jsou více staženy do sebe, jejich chování není tolik nekonformní, úzkost a s ní související poruchy koncentrace se však projevují také.

- Ztráta pocitu jistoty

Zvláště stresující je, že rozvod otřese něčím, co děti považují za samozřejmé a co je zdrojem jejich pohody, tedy jistotou, že rodiče tu budou stále někde nablízku.

Ztráta pocitu jistoty je často doprovázena *pocity viny* a vlastního selhání. Děti se mohou domnívat, že ony zapříčinily rozchod rodičů (31). Nezřídka si odchod jednoho z rodičů vysvětlují tím, že už nejsou milovány.

- Ztráta širší rodiny.

Zvláště v našich podmínkách hrají více než v řadě evropských zemích nebo v USA důležitou roli vztahy k dědečkům, babičkám a také strýcům a tetám. Rozvodem rodičů se mnohdy tyto rodinné vztahy ruší a dítě pozbývá zázemí, kde nachází pocit jistoty a bezpečí.

- Příchod nového partnera

Situace, kdy přichází do rodiny nový partner matky nebo nová partnerka otce, přináší dítěti další stresující stavy. Mnohdy je dítě nuceno i proti své vůli se s nimi důvěrně seznamovat, vyžadují se na něm projevy lásky, které dítě, alespoň zprvu, nepociťuje (19). Tyto situace často vedou k tomu, že dítě se není schopno orientovat v chaotickém chápání světa, lidských vztahů a hodnot.

Důsledky stresu se projevují ještě dlouho po rozvodu. U dětí je lze pozorovat ve vzorcích chování v pubertě i na začátku dospělosti. Krátce po rozvodu roste u dětí *negativismus, impulsivita, agresivita a neposlušnost*. U dívek po překonání rozvodového období tyto projevy slábnou a ustávají, u chlapců však mají dlouhodobější charakter. I když už není navenek pozorovatelné nežádoucí chování a lze mluvit o určité adaptaci na novou situaci, pocit ztráty a nejistoty trvá u dívek i chlapců.

1.3.3. Postoj rodičů k rozvodu

Vše by se dalo vcelku dobře zvládnout a redukovat negativní důsledky na minimum, kdyby se rodiče řídili radou opakovanou téměř ve všech knihách zabývajících se rozvodovou tématikou. Totiž zařídit co největší možný kontakt s oběma rodiči tak, aby oba měli dost prostoru a mohli pokračovat v plnění své rodičovské role. To nikterak nezmírní trápení dítěte z rozpadu rodiny, ale umožní mu to mít nadále otce i matku na plný úvazek a mít ze vztahu s nimi a jejich výchovy co největší prospěch. Výsledky výzkumů ukazují, že děti prospívají mnohem lépe, a to i v období krátce po rozvodu, pokud je udržován silný pozitivní vztah k oběma rodičům (38). Děti by měly

mít přístup k oběma rodičům, kdykoli je to možné. Rodiče by se o to měli cíleně snažit, vycházet si vzájemně vstříc, být flexibilní a přizpůsobovat tomuto zájmu časovou organizaci.

Rodiče často v rozvodu vidí řešení, které má všechno zlé a špatné ukončit. Rozvodová praxe ukazuje, že tomu tak nebývá, v naprosté většině rozvedených manželství nastává mocenský boj o děti, majetek, vlastní důstojnost apod., což se projevuje nesmyslným protahováním právních úkonů, jakými je svěření dítěte do péče, úprava styků, výše výživného a soudní spory o majetek (36). V této době se děti často stávají nástrojem pomsty svých rodičů.

Následky stresogenního působení rozvrácených manželských vztahů rodičů dítěte, jejich rozvod a porozvodové uspořádání péče o dítě se projevují nejen bezprostředně, ale také mnohem později ve vzorcích chování dítěte v pubertě a na začátku dospělosti.

1.3.4. Omezení kontaktů s otcem

Po rozvodu rodičů jsou děti svěřovány v naprosté většině do výhradní péče matky (viz příloha č.1) a jejich kontakt s otcem je soudem určen na velmi omezenou dobu. Tato skutečnost po rozvodu znamená pro většinu dětí radikální omezení nebo úplné přerušení kontaktů s otcem, které má pro děti závažné následky (36). Děti pro zdravý psychosociální vývoj potřebují co nejintenzivnější účast obou rodičů.

Rodinné prostředí má vliv na formování vědomí, odpovědnosti za své činy a sebeovládání dítěte. Výsledky výzkumů, které se věnovaly těmto oblastem, hovoří jasně v neprospěch dětí vyrůstajících pouze s jedním rodičem (v naprosté většině s matkou) (31). Zdaleka to neznamená, že nezájem otce povede zákonitě k asociálnímu chování u všech dětí, lze však říci, že vřelý a angažovaný otec ve velké míře přispívá k prevenci asociálního chování.

1.4. Ztráta rodičů úmrtím

Úmrtí jednoho z rodičů na rozdíl od rozvodu přichází většinou náhle. Podstatný rozdíl je v tom, že úmrtím odchází člověk navždy a úplně. Zemřelý rodič není přítomen fyzicky, ale duchovně, pokud dítě má na zesnulého své vlastní vzpomínky (19). Tyto

vzpomínky často nabývají idealizované podoby, což je ovlivněné tendencí vzpomínat na to dobré.

1.4.1. Smutek a truchlení

Některá pozorování ukazují, že truchlení nad ztrátou osoby, ke které mělo dítě vytvořeno citový vztah, je schopno prožívat již dítě na konci jednoho roku. Intenzita truchlení se zvětšuje s postupující psychickou zralostí. U dětí předškolního věku je truchlení již zcela patrné. U dětí středního a staršího věku má truchlení v podstatě již dospělý ráz, poněvadž dítě si už plně uvědomuje plynutí času a konečnost lidského života.

- Fáze truchlení:

1. ŠOK – období, kdy si dítě začíná uvědomovat, že milovaná osoba již nepřijde.
2. PROTEST – tato fáze je obrannou reakcí, kterou by chtělo dítě vrátit věci do původních kolejí.
3. BEZNADĚJ – nastupuje tehdy, když si dítě plně uvědomí, že protest nefunguje a již naplno chápe, že ztráta je naprosto definitivní.
4. PROCES VYROVNÁNÍ – smíření se s danou skutečností a hledání nových východisek. (20)

- Příznaky truchlení

U dětí, které prožívají ztrátu blízké osoby, se nejčastěji objevují příznaky jako: uzavřenost do sebe, apatie, nechutenství, u menších dětí tzv. vývojová regrese, nápadné lpění na někom z dospělých a různé neurotické potíže. Mnohdy se také děti projevují předváděním, provokativním zlobením, kterým se snaží dítě vzbudit zájem, byť negativní, u ostatních členů rodiny.

Dle jedné studie (19), kdy bylo pozorováno po měsíci a pak za rok po úmrtí jednoho z rodičů 205 dětí ve věku od 2 do 17 let, se objevily psychické poruchy častěji v prvním období, po roce již příznaků značně ubylo. Větší problémy byly zaznamenány u chlapců než u dívek. Dále u mladších dětí se psychické poruchy objevovaly ve formě vývojové regrese (noční pomočování atd.), u dětí starších se projevovaly hlavně školní

obtíže. Právě školní obtíže byly zjišťovány ještě v pozdějším období, tj. s odstupem dalšího roku. Tímto se potvrzuje, že školní potíže jsou velice často jasným projevem stresu a nepohody dítěte (20).

1.4.2. Jak lze pomáhat:

- Zatajení či odložení pravdy

Dítěti nijak neulehčuje danou skutečnost zatajit či její sdělení odkládat. Dítě lépe prožívá jednotlivé fáze truchlení, pokud jeho blízké okolí je stejně naladěno, tím mu poskytuje společné prožívání této nelehké situace a vytváří mu přirozenou podporu.

- Dopřát dítěti dostatek času

Pro dítě je velice důležité dopřát mu dostatek času, aby mohlo svůj smutek dobře prožít. Dobře prožitý smutek napomáhá k duševního rozvoji dítěte a bezesporu do života přirozeně patří (19). Není vhodným řešením truchlící dítě zavalit mnoha aktivitami a různou zábavou, tzv. přivést ho na jiné myšlenky.

- Odpovídat na otázky

Ztráta jednoho z rodičů a s tím spojené truchlení vytváří v dítěti mnoho otázek, na které samo jen těžko hledá odpověď. Okolí dítěte by mělo na tyto otázky odpovídat šetrně, avšak pravdivě.

1.4.3. Pohřební rituály

Pohřeb má odedávna v tradičních společnostech klíčový význam - patří k nejstarším kulturním projevům vůbec. K pohřebním rituálům se váže silný emocionální náboj, který dává pozůstalým možnost dát průchod svému zármutku, mají tedy svůj nezastupitelný psychologický význam, stejně jako období smutku (26).

Dříve se děti seznamovaly v rodinném prostředí se zrozením i umíráním, které jsou dnes vytlačeny mimo okruh rodiny do ústavních zařízení. Dítěti tak není umožněno chápat tyto skutečnosti jako přirozený běh života. Je mylné si myslet, že vytlačení každé myšlenky na smrt a umírání zmírňuje jejich realitu.

V dnešní době dochází velice často k tomu, že rodina chce dítě tzv. ušetřit většímu trápení, a nevezme dítě ani na pohřeb svých vlastních rodičů. Z psychologického i společenského hlediska by však *účast dítěte na pohřbu* měla být

samozřejmostí, stejně tak návštěvy hřbitova, fotografie zemřelého v domácnosti (20). Tyto prožitky napomáhají dítěti, ale i dospělému, doprovázet v procesu truchlení a uvědomovat si, že prožíváme se svými blízkými vskutku „dobré i zlé“.

1.4.4. Návrat do běžného života

Nejlepším prostředkem, jak vyvést truchlící dítě z bolesti zpět do běžného života, je podpora takové činnosti, která mu umožní zakusit radost z pomoci jiné osobě. Aby poznávalo, že nejlepším lékem proti vlastní tísni je aktivita, která rozmnožuje radost mezi ostatními lidmi.

Zvláště u dětí předškolního věku se stává, že smrt blízké osoby dávají do souvislosti s nějakou vlastní hrozbou či přáním, které pronesly ve vzteku, a mohou ho tedy vnímat jako něco, za co jsou odpovědny (20). Může je to vést k přesvědčení, že z důvodu jejich zlosti mohou být v nebezpečí i jiné osoby, a tak se ještě víc stahují do ústraní. Takové chápání se může stát pro dítě pocitem viny a může působit jako spouštěč různých psychologických problémů.

Mladým lidem prospívá, když si mohou o svých pocitech ze ztráty blízké osoby pohovořit se svými vrstevníky.

1.5. Šikanování

1.5.1. Vymezení pojmu šikana

Slovo šikana má původ ve francouzském slově *chicane*, které znamená úmyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů (29).

V našem prostředí se v posledních letech používá tohoto výrazu v trochu jiném smyslu, a to k označení formy všemožného ponižování, zneužívání. V dnešní době se stále častěji píše o šikaně mezi školními dětmi.

1.5.2. Formy šikanování

Šikanování má mnoho forem. Do fyzického šikanování lze zařadit třeba jen strkání do nějakého dítěte, bití, kopání atd. Jindy bývají terčem šikanování předměty vyhlédnuté oběti: zničení nějaké výsledku ve škole, pomalování brýlí, poškození kola atd. Neméně destruktivní vliv mají na děti i slovní napadení (5). Takové děti si musí

vyslechnout výsměch a urážky, musí se dívat na to, jak si na ně ostatní ukazují prstem.

Určitá forma šikany se vyskytuje prakticky na všech typech našich škol. Rozeznat, kdy se jedná o šikanu a kdy o „legrácky“, není vůbec jednoduché, často to vyžaduje už odborný pohled. Na učilištích má šikana těžší průběh, na gymnáziích mírnější. Řada škol si vůbec nepřipouští, že na jejich škole by se tento fenomén mohl vyskytovat a právě tento přístup může docela dobře podporovat aktivní rozvoj šikany.

1.5.3. Agresoři a oběti

Aktéři šikany jsou extrémně egoističtí a sebestřední, nejsou schopni vidět utrpení druhého, mají pocit, že to všechno je zábava. Strach, který projevuje oběť a pocit moci nad ní je pro ně vzrušující. Potřebují tento prožitek opakovat a postupně i zvyšovat.

- Typy agresorů

První typ – primitivní, brutální, který druhé zastrašuje. Rodiče agresora mívají také násilné sklony.

Druhý typ – slušný, sevřený, zvýšeně úzkostný. Na první pohled nic nenasvědčuje tomu, že by nebyl v pořádku. Oběť trápí většinou někde stranou, aby ho druzí neviděli. Rodiče často pracují v armádě nebo na policii.

Třetím typem agresora je žák – milý, vlivný, s dobrým prospěchem, s výborným sociálním chováním. Umí si získat kantory, je zábavný. V jeho rodinném prostředí není na první pohled znát zřejmá patologie, rodiče ho mají rádi (15). Rodina je materiálně zaměřena, chybí zde duchovní a morální rozměr

- Specifika ovlivňující agresory:

Určitá krizová situace dítět, jako je rozvod rodičů, nový přírůstek do rodiny, úmrtí blízké osoby, zneužívání, ale i nuda, mohou přivést dítě až ke snaze o odreagování právě formou šikanování ostatních (5). Tato šikana obvykle netrvá dlouho a po vyrovnání se s daným problémem většinou odeznívá.

K šikanování se může odhodlat i dítě, které si samo muselo určitý druh šikany vytrpět, jde o *formu kompenzace dané újmy*.

Specifika šikany neovlivňuje pouze věk, ale i *pohlaví*. Šikanování provozují mnohem častěji chlapci než dívky. I když dle některých zdrojů (29) se ukázalo, že naše

dívky šikanují třikrát častěji než dívky v Norsku a Švédsku. Pro dívky jsou více charakteristické psychické formy násilí (14).

Svůj vliv na rozšiřování šikany mají i silné *davové fenomény*, podle různých výzkumů také vliv médií, přemíra násilí v nich, které v dítěti může vyprovokovat napodobování. Důležitou roli zde hraje i vliv společnosti, ve které se uplatňují hodnoty zaměřené na prosazení se, na tzv. „zdravou“ agresivitu (15). Tímto přístupem není hodnota lásky a soucitu nijak podporována.

Šikanování není nikdy věcí pouze agresora a oběti, ale jde o patologii celé skupiny, která přihlíží nebo dokonce podporuje její aktivitu. Šikany mezi dětmi a mládeží mají shodné kořeny a mechanismy jako mezi dospělými. Rozdíly můžeme zaznamenat v nižší intenzitě brutality, manipulace. I když dospívající agresoři odchovaní akčními filmy se snaží dospělým ve způsobu šikany vyrovnat (14). Dětské šikany jsou oproti šikanám mládeže více náladové, méně úporné a propracované. Dětská šikana se dá mnohem lépe napravovat než mládežnická.

1.5.4. Oběti šikanování

Oběti šikanování se dají také určitým způsobem charakterizovat. Rizikovější bývají většinou děti z rodiny, kde chybí otec nebo kde je hyperprotektivní výchova, nebo kdy většinou matka svou péčí svazuje. Za určitých okolností se může stát obětí každý, třeba jen na základě toho, že se nějak odlišuje.

- Průvodní jevy oběti šikany

Za průvodní jevy šikany se považuje *osamocenost dítěte,* nemá žádné kamarády. Dítě je zaražené, posmutnělé až depresivní. U dítěte se projevují *poruchy spánku, zhoršení prospěchu*. Dále je možno pozorovat *psychosomatické problémy* (bolesti hlavy, břicha apod.). Oběť šikany postupně začíná nerada navštěvovat školu, později dochází až k *záškoláctví*. Nedokáže uspokojivě vysvětlit své *pohmožděniny, popřípadě zranění*. Má *suicidní tendence* (7).

1.5.5. Odhalování šikany

Odhalování šikany je velice náročný a často dlouhodobý proces. Zpravidla začíná u oběti. Ta však nemůže zásadněji pomoc, poněvadž se jí těžko hovoří o tom, jak

byla týrána, hrozí jí ztráta sebeúcty a mnohdy jde o zvnitřněný zákaz „bonzovat“. Oběť může mít již předchozí zkušenost, kdy v počátcích šikany pachatele prozradila a na základě popření činu agresorem byla spolu s ním potrestána. Pak samozřejmě následovala ještě krutější forma šikany a na základě této zkušenosti později oběť agresory ještě poslušně kryje (14). I okolí většinou přistupuje k oznámení šikany jako k „bonzování“. Z tohoto důvodu je velice špatný přístup učitele, který se vyptává jednotlivých žáků před celou třídou, co se stalo a co k tomu mohou říci.

1.6. Týrané a zneužívané dítě

Jakákoliv forma týrání a zneužívání dítěte vytváří psychický stres či nepřiměřenou zátěž (19).

1.6.1. Pohled do historie

Již odedávna byly tělesné tresty v rodině, mnohdy i velmi kruté, považovány za nezbytný výchovný prostředek Za dob starověkého Říma existovalo tzv. patrio potestas – právo otce nakládat s dítětem podle své libosti. Až křesťanství, které v dítěti vidělo samostatnou lidskou bytost, přineslo v Evropě nový pohled na dítě. Na přelomu 19. a 20. století byly poprvé v řadě zemí zavedeny zákony na ochranu dětí. Tyto zákony však byly po dlouhou dobu nedostatečně využívané, a to v důsledku nedostatečného vyhledávání ohrožených dětí. Lékaři, kteří se s týranými dětmi setkávali, tento jev dlouho podceňovali. Za průkopníka v této oblasti je považován americký pediatr C. H. Kempe se svojí prací, kterou publikoval v roce 1962 pod titulem The battered child syndrome (syndrom bitého dítěte).

U nás byly zákony na ochranu dítěte přijímány za Rakouska-Uherska a později v meziválečném Československu. V sedmdesátých letech se pracovníci ostravských zdravotnických a sociálních služeb jako Březina a Marten (18) výrazně snažili aktivně vyhledávat a registrovat ohrožené děti

1.6.2. Syndrom CAN

Syndrom CAN (child abuse and neglect) je soubor nepříznivých příznaků v tělesném, duševním a sociálním stavu a vývoji dítěte, který ho může ohrozit i na životě (32).

CAN je nutné chápat jako multifaktoriální společenský jev. Mnohdy je chápán jako těžká porucha ekologie rodiny, která je nejčastějším místem i příčinou tohoto syndromu a v ideálním případě i místem jeho nápravy.

1.*6.3. Psychické týrání*

Týrání může být psychické, zejména emoční, i zde existuje celá řada forem. Je zcela jasné, že i tento druh neméně závažného týrání vede nepochybně k vážnému narušení psychického vývoje (18). Velmi častým důsledkem jsou přetrvávající pocity deprese, úzkosti a disociativní prožitky.

Špatné psychické zacházení zahrnuje:

- *Ústrky, přehlížení a zanedbávání* – zahrnuje verbální i neverbální projevy pečovatelů, kteří tímto chováním dítě odmítají a ponižují.
- *Terorizování* – je takové chování, které vystavuje dítě újmě, poranění, smrti nebo opuštění. Jedná se např. o vystavování dítěte jednoznačně nebezpečným situacím, vyhrožování násilím na dítěti či lidech, které dítě miluje.
- *Izolování dítěte* – zahrnuje takové jednání, které dítěti neumožňuje interakci a komunikaci s vrstevníky či dospělými doma a mimo domov. Jde o zavírání dítěte, omezování jeho svobody.
- *Využívání, korumpování* – jde o takové poskytování vzorců chování dítěti, které u něj rozvíjí nežádoucí a nepatřičné chování. Zahrnuje tedy: povzbuzování k antisociálnímu chování, k vývojově nepatřičnému chování, uvádění do trestné činnosti, užívání drog aj.
- *Odpírání citové odezvy* - jde o takové postoje blízkých, které nevykazují žádné emoce při interakci s dítětem. Jedná se o netečnost, lhostejnost, neschopnost vyjádřit lásku či zájem o dítě.
- *Zanedbávání a nezájem o duševní či tělesné zdraví dítěte a vzdělání a výchovu* – zahrnuje takové jednání, které opomíjí či nedovede poskytnout péči nezbytnou

pro duševní a tělesné zdraví dítěte a pro jeho vzdělávací a výchovné potřeby a problémy (32).

1.6.4. Tělesné týrání

Tělesné týrání je definováno dle zdravotní komise Rady Evropy (1992) jako tělesné ublížení dítěti nebo vědomé odmítnutí zabránit takovému ublížení.

WHO definuje tělesný trest jako násilí prováděné předmětem na citlivou část těla nebo když po ranách zůstávají na těle stopy – modřiny, škrábance, oděrky atd. Opakovaný tělesný trest znamená riziko pro rozvoj případného sebepoškozování osvojením naučeného postoje bezmoci na straně jedné a na straně druhé je rizikem pro definitivní odpoutanost od rodičů, která může být v předčasném věku dítěte rizikem ve vývoji osobnosti a zdraví.

Typické reakce dítěte na nepřiměřené trestání jsou smutek, deprese, vztek, nenávist, strach, stud, pohrdání vůči trestající osobě, pocity viny, absence pocitů.

Dítě se snaží tyto velice obtížné situace zvládat způsobem, kdy si vytvoří obranné mechanismy, které ho do určité míry chrání před krutou realitou (32). Jedná se o obranný mechanismus; popření, potlačení, disociace, identifikace s agresorem a v neposlední řadě obrácení agrese proti sobě.

Mezi děti *tělesně týrané s následným poraněním* se řadí děti, u nichž dochází k poranění v důsledku bití, popálení, opaření a také selhání ochrany dítěte před možným násilím.

Druhou skupinou jsou pak děti tělesně *týrané, které nevykazují bezprostřední známky tělesného poranění*, přitom jsou vystaveny mnohým utrpením, které jsou způsobeny dušením, otrávením nebo jiným podobným násilím (4). Další skupinou jsou tělesná poranění způsobující postižení orgánů a jejich funkcí. Vyznačují se poškozením tkání a orgánů tupým násilím, bez porušení kůže. Tato poranění vznikají účinkem náhlého a prudce působícího tlaku na tělo či nárazem těla na tupý předmět.

Následky traumatizujícího trestání:

- klinické syndromy – poruchy přizpůsobení, úzkostné poruchy, deprese, suicidální chování, psychosomatické poruchy

- poruchy osobnosti – jde o disociální poruchy až úzkostně vyhýbavé poruchy
- problémy v osobních vztazích – nízké sebehodnocení, nedůvěra, pocity křivdy, poruchy citových vazeb
- v budoucnu problémy v rodičovské roli (32)

Je nepochybné, že tělesné týrání zanechává také jizvy na duši, které do budoucna často vážně ohrozí psychický vývoj (18). Zvyšuje úzkostnost, ale vede jak k agresivnímu chování na vlastních dětech, tak i obecně.

1.6.5. Sexuálně zneužívané děti

Definice podle Zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992: „Sexuální zneužívání je nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá (33).“

Odhalit a prokázat sexuální zneužívání bylo vždy nesnadné, poněvadž tento jev se vyskytoval ve všech dobách a kulturách, jen jeho vnímání k němu kolísalo. Sexuální zneužívání zahrnuje: sexuální uspokojování dospělého dítětem nebo zneužívání dítěte k prostituci či pornografii (4). Mlčenlivost dítěte si pak dospělí vynucuje psychickým vydíráním, vyhrožování, různými odměnami nebo tresty.

Formy sexuálního zneužívání

Exhibicionismus - kdy dospělý ukazuje dítěti své genitálie.

Harassment - znepokojování a zneklidňování dítěte slovními výpady, tisknutím k sobě a poplácáváním po zadku se sexuálním kontextem.

Obtěžování – jednání, při kterém je dítě dospělým obtěžováno, líbáno a osaháváno na erotogenních zónách.

Sexuální útok - dospělý, často za užití síly, se dítěte dotýká na jeho erotogenních zónách, mazlí se s ním a poškozuje ho tím, že do něj vniká např. prstem, jazykem či předměty.

Znásilnění - vynucené vniknutí do vagíny, konečníku nebo úst dítěte penisem.

Incest - sexuální aktivita mezi dvěma osobami, kterým není zákonem dovoleno uzavřít sňatek.

Komerční sexuální zneužívání - mívá formu dětské pornografie, dětské prostituce a obchodu s dětmi za účelem sexuálního zneužívání. Dětská pornografie je definována jako pořízení obrazové nebo zvukové nahrávky, kde se používá dětí k předvádění sexuálních praktik (33).

Sexuální zneužívání se rozlišuje na bezdotykové a dotekové. *Bezdotykové* zahrnuje setkání s exhibicionisty, vystavení dítěte pornografickým videozáznamům. *Dotekové* zneužití je takové, kde dojde k pohlavnímu kontaktu, včetně laskání prsou a pohlavních orgánů dítěte, pohlavnímu styku, orálnímu či análnímu sexu (4).

Znaky a symptomy u sexuálně zneužívaných dětí do 5 let:

- S nápadným strachem ulpívají na rodičích a v přítomnosti jisté konkrétní osoby projevují značný strach.
- Hystericky křičí při přebalování a svlékání spodního prádla, v okolí genitálií lze pozorovat některé fyzické známky poranění, dále bolesti nebo zánětlivé změny v krční, anální nebo genitální oblasti.
- Neúměrné sexuální chování vzhledem k jejich věku, kreslí pohlavní orgány a při hraní s panenkou věrohodně napodobují sexuální chování.
- Mají nepřítomný pohled, smutnou náladu, bývají rozpačité, projevují podrážděnost a agresivitu.

Znaky a symptomy u sexuálně zneužívaných dětí od 5-12 let:

- Naznačují, že mají určitá tajemství, přitom mluví o jakémsi problému některého svého kamaráda.
- Snaží se na sebe upoutat pozornost vulgární mluvou, lhaním, krádežemi.
- Mají děsivé sny, začínají se opět pomočovat.
- Přestávají se radovat z činností, které dříve rády dělaly, bez přirozeně vysvětlitelného důvodu se začínají bát jistých dospělých osob.
- Propadají těžkým depresím, projevují sklony sebetrýznění, utíkají z domova, mají o sobě velice špatné mínění.
- Trpí chronickými indispozicemi, bolestmi hlavy nebo žaludku, dále zažívacími potížemi, např. nechutenstvím nebo naopak vlčím hladem.

Znaky a symptomy u sexuálně zneužívaných dětí nad 13 let:

- Trpí chronickou depresí, která ústí až ve sklony k suicidiálnímu chování, užívají nadměrně alkohol nebo drogy.
- Soustavně utíkají z domova, mají obavy z jistých lidí nebo přátel.
- Chronicky trpí noční můrou, nejsou schopny se soustředit.
- Pokoušejí se sexuálně zneužít nějaké dítě.
- Projevují prudké výbuchy hněvu a podrážděnosti
- Trpí chronickými indispozicemi, bolestmi žaludku nebo hlavy (5).

Syndrom **CSA** (**C**hild **S**exual **A**buse)

Tímto pojmem se označuje sexuálně zneužité dítě. Syndrom CSA se vyznačuje symptomy, jako jsou nízká sebeúcta, poruchy spánku, strach, deprese, sexuální dysfunkce a zneužívání jiných (33).

Je vhodné připomenout, že některé děti, které se stali obětí sexuálního zneužívání, dokáží tuto skutečnost tak dobře utajovat, že potlačují v sobě chování, které se obvykle v těchto případech vyskytuje jako průvodní jev (18).

Důsledky sexuálního zneužívá jsou závažné, již i jediná zkušenost může vyústit k rozvinutí posttraumatické stresové poruchy a odrazit se v obtížích při navazování zralých erotických vztahů.

1.7. Alkoholová a drogová závislost

1.7.1. Rizika dnešní doby

Mnoho krizových situací, kterými dítě prochází je značně ovlivňované mírou sebevědomí. Zdravé sebevědomí napomáhá dítěti odmítat alkohol, drogy, členství v závadové partě (23). Úkolem rodičů je neustále podporovat sebevědomí dítěte upřímnou chválou, chválit i projevenou snahu dítěte a malé úspěchy. V případě, kdy dítě udělá něco špatného, je nutné kritizovat jeho chování, nikoliv jeho osobu.

Dnes ani malé děti nejsou v bezpečí před hrůzami drogové závislosti, poněvadž již mnoho dětí se setkalo za vraty školy s dealery. Není výjimkou, že jsou dnes do

drogové závislosti vtahovány děti již ve věku osmi let. Prakticky všechny děti se budou muset dříve či později rozhodnout, jak dál s drogami a alkoholem (5). Při této volbě na ně budou doléhat tlaky ze strany kamarádů, dostupnost těchto látek, síla vlastní osobnosti a celá řada jiných faktorů.

Některé děti se uchylují k drogám, přestože se jim dostalo ze strany rodičů toho nejlepšího vedení a příkladu. Jiné naopak povzbudilo to, co viděly kolem sebe. Mnohdy média zpodobňují alkohol a kouření jako něco fascinujícího a kultivovaného.

1.7.2. Příznaky užívání drog

Zhoršování prospěchu se v době dospívání objevuje běžně, nicméně může jít i o jeden z příznaků užívání drog. Drogy se na prospěchu mohou podepsat kvůli snížené koncentraci, snížené motivaci k učení, apatičnosti nebo dočasně zvýšeným pocitem sebevědomí.

Podrážděnost, přecitlivělost a tendence v konfliktech odcházet z domova. Kolísání nálad je v dospívání běžné, avšak drogy to mohou ještě zesílit.

Ztráta zájmu o hodnoty, myšlenky, které dříve dítě považovalo za důležité.

Změna přátel a kamarádů. Zvlášť rizikoví mohou být dospívající, kteří mají již s drogou i s alkoholem jistou zkušenost.

Tajnůstkářství, tajemné telefonní hovory, volající, kteří zavěšují, když rodiče zvednou telefon. (24)

1.7.3. Význam prostředí

Vrstevníci

Pro děti je značně důležitá skupina vrstevníků, která může pomoci se alkoholu a drogám vyhnout, nebo naopak představuje nebezpečí.

Rodinné prostředí

V určitém slova smyslu by měla být rodina bezpečným přístavem, kde se jeden může spolehnout na druhého. Je však náročné to sladit s druhou částí úkolu, tzn. že by měla poskytovat dostatečné množství problematických situací, ve kterých by se dítě učilo problémy řešit, získávat odolnost vůči stresu, bolesti i zklamání (24). Ze stran dospělých je nutné podávat zdroj informací a zároveň podporovat k samostatnosti a

sebedůvěře. Mladí lidé se však nespokojí pouze s přísunem informací, ale chtějí o dané věci diskutovat.

Osamělá matka nebo otec dítěte, které zneužívá drogy nebo vykazuje nějaké poruchy chování, cítí často bezmoc. Velkou pomocí je získání kvalitního spojence. Tím nejdůležitějším bývá druhý rodič. I když jsou rodiče rozvedeni, měli by na výchově spolupracovat a zastávat společný názor na postup při zvládání těchto náročných situací. Vzájemné rozpory rodičů může dítě často zneužívat ke svému alibismu.

Cenná je i spolupráce v širší rodině, která může být nápomocná při vyjasnění nedorozumění mezi rodičem a dítětem (23). Někdo z širší rodiny může také nahradit chybějícího otce v rozvedeném manželství a fungovat jako autoritativní mužská postava.

Dítě tráví velkou část dne ve škole, z tohoto důvodu je velice důležitá spolupráce se školou. Prudké zhoršení prospěchu bývá prvním varovným signálem počínajících problémů s alkoholem nebo drogami.

Velmi užitečná je spolupráce rodičů navzájem. Druzí rodiče mohou vědět o problémech v okolí, o kterých dítě nemluví nebo o nich neví. Skupina rodičů, kteří vytvoří spojenectví, dokáží snáze vyjednávat se školou nebo místními úřady. Existuje celá řada organizací rodičů, jejichž cílem je hledání vhodného řešení krizových situací jejich dětí.

1.7.4. Výchovný přístup zvyšující riziko užití drog

Jedním z typických rysů výchovných přístupů v rodinách problematických dětí a toxikomanů je nepružný a úzký výběr výchovných přístupů. Patří mezi ně například:

- *Nekonečné domlouvání,* směs výčitek, výhružek, příslibů, manipulací, apelování na rozum.
- *Mlčení,* ve kterém rodiče dávají najevo svůj hněv nebo rezignaci.
- *Jednorázové a nedůsledné prosazování sankcí* – rodiče vymyslí a oznámí trest, na který se pak zapomene nebo se o něm vzápětí pohádají.
- *Vymáhání slibů* (často nerealistických). Rodiče často věří, že slib je nejlepším řešením, dá nejméně práce. Právě v tuto chvíli si neuvědomují, že tak kladou na

dítě mnohdy přílišnou odpovědnost, nechávají na něm, jak tak pro něj obtížnou situaci vyřešit.

Někdy je až neuvěřitelné, jakou trpělivost rodiče mají, kolikrát se nechají podvést, okrást a zklamat. Jde o slepou důvěru a silné přání, aby se dítě samo změnilo. Rodiče, kteří mají problém zaujmout pevný výchovný postoj kvůli vlastnímu partnerskému konfliktu nebo nadměrnému vytížení v práci se snaží nevidět a neslyšet.

- *Nadměrná volnost* - někteří rodiče jsou přehnaně ohleduplní k soukromí dítěte. Může to souviset s tím, že oni sami prošli výchovou, která jim přišla svazující. Ve snaze svým dětem poskytnout lepší dětství je však vlastně opustí – nabídnou jim, že kdyby něco potřebovaly, mohou za nimi přijít (24).

2. Cíle a hypotézy

Předchozí část bakalářské práce byla věnována teoretickým poznatkům v oblasti krizových situací dětí, zvláště kapitola 1.3. se zabývá rozvodem jako krizovou situací, kterou dnešní děti dosti často musí procházet.

Výzkum je zaměřen na zmapování výskytu poruch chování u dětí přijatých v roce 2004 a 2005 do péče sociálních kurátorů Městského úřadu Jindřichův Hradec. Konkrétně sleduje tři cíle.

2.1. Cíle práce

1. *Nejčastější poruchy chování u dětí přijatých do péče sociálních kurátorů v roce 2004 a 2005* – při výzkumu se bude vycházet z údajů, které poskytují rejstříky a osobní dokumentace vedené sociálními kurátory pro mládež ve městě Jindřichův Hradec.

2. *Rodinné zázemí klientů sociálních kurátorů pro mládež* – v obecném povědomí se často setkáváme s názorem, že sklony k delikventnímu chování mají mnohem častěji děti z neúplných rodin, kde chybí většinou autorita otce. Cílem průzkumu bude zjistit, zda existuje významný rozdíl v rodinném zázemí klientů přijatých do péče sociálních kurátorů pro mládež 2004 a 2005.

3. *Pohlaví klientů sociálních kurátorů pro mládež* – významným faktorem v oblasti delikventního chování je pohlaví jedince. Předmětem zjištění bude, zda je významný rozdíl v četnosti případů, kdy je klientem kurátora pro mládež dívka a kdy chlapec.

2.1. Hypotézy

H: Poruchy chování se více vyskytují u dětí, které pocházejí z rodinného zázemí, kde rodiče jsou rozvedeni, než u dětí, jejichž rodiče rozvedeni nejsou.

H1: Existuje významný rozdíl v tom, z jakého rodinného zázemí pocházejí klienti sociálních kurátorů pro děti a mládež.

H2: Nejčastější poruchy chování jsou krádeže, záškoláctví a výchovné problémy.

H3: Klienty sociálních kurátorů pro mládež jsou častěji chlapci než děvčata.

3. Metodika

3.1 Sběr dat

Informace potřebné pro výzkum byly čerpány z osobní dokumentace klientů, které zpracovávají sociální kurátoři pro děti a mládež v Jindřichově Hradci. Údaje jsou získány na základě sekundární analýzy výše uvedené spisové dokumentace a vedených rejstříků za příslušný rok

Celkem do výzkumu bylo zahrnuto 416 dětí, které byly vedeny v rejstřících sociálních kurátorů v roce 2004 a 2005. Pro další část výzkumu byla využita přímo spisová dokumentace, ve třech případech byla tato dokumentace využita k podrobné analýze.

Výzkum byl zaměřen na sledování následujících jevů: věk, pohlaví dítěte, poruchy chování, rodinné poměry a pohlaví klientů sociálních kurátorů pro mládež.

3.2. Statistické zpracování dat

Pro zpracování dat, která se týkají rodinného zázemí klientů sociálních kurátorů pro mládež, byl použit neparametrický test chí-kvadrát (6).

Tento neparametrický test zkoumá nulovou hypotézu, tj. jestli se dva soubory od sebe liší, či nikoliv.

Vypočtená testovaná statistika χ^2 se bude porovnávat s kritickou hodnotou $\chi^2_{1-\alpha}{}^{(df)}$. Pro tento případ se bude testovat na hladině významnosti 0,05.

Pokud je vypočtená hodnota χ^2 větší než kritická hodnota, pak lze nulovou hypotézu zamítnout. Je-li naopak nižší, pak nulovou hypotézu zamítnout nelze.

Stanovení nulové a alternativní hypotézy:

H_0: Není významný rozdíl v rodinném zázemí klientů kurátorů

H_A: Existuje významný rozdíl v tom, z jakého rodinného zázemí pocházejí klienti kurátorů.

3.3. Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor tvoří 416 dětí ve věku šesti až sedmnácti let. Šetření se týkalo všech dětí, které v roce 2004 a 2005 byly přijaty do péče sociálních kurátorů pro děti a mládež Městského úřadu v Jindřichově Hradci, a tří klientů, kteří byli vybráni ze skupiny dětí, u nichž se projevovaly po rozvodu rodičů poruchy chování.

Základním souborem jsou tedy případy vzniklé v roce 2004 a 2005.

Tab. č. 1: Charakteristika výzkumného souboru dle roku přijetí do péče soc. kurátorů

Rok	**Počet dětí**
2004	210
2005	206
Celkem	***416***

Zdroj dat: vlastní výzkum

Tab. č. 2: Charakteristika výzkumného souboru, rozčlenění na děti z rozvedeného a nerozvedeného manželství

Rok	**Z rozvedeného manželství**	**Z nerozvedeného manželství**	**Celkem**
2004	108	102	210
2005	100	106	206
Celkem	***208***	***208***	***416***

Zdroj dat: vlastní výzkum

4. Výsledky

Při vyhodnocení byly porovnávány děti, které pocházejí z rodinného prostředí s rozvedenými rodiči s dětmi, které vyrůstají v rodině s nerozvedenými rodiči. Dále byl zjišťován výskyt poruch chování a pohlaví klientů přijatých v roce 2004 a 2005 do péče sociálních kurátorů v Jindřichově Hradci..

Data absolutních čísel a procent uváděných v tabulkách a grafech jsou čerpána z vlastního výzkumu.

4.1. Sekundární analýza – rejstříků

Věk

Tab. č. 3: Průměrný věk dětí

Věk	**Počet**	**Počet**
	v roce 2004	**v roce 2005**
17 let	40	37
16 let	36	30
15 let	28	37
14 let	42	30
13 let	16	18
12 let	9	17
11 let	8	12
10 let	10	12
9 let	9	6
8 let	6	6
7 let	4	1
6 let	2	0
Průměrný věk	*14*	*14*

Zdroj dat: vlastní výzkum

Průměrný věk dětí zařazených do péče sociálních kurátorů v roce 2004 a 2005 je 14 let .

Pohlaví

Tab. č. 4: Počet chlapců a dívek z rozvedených a nerozvedených rodin

Chlapci	**2004**		**2005**		**Celkem**	
z rozvedených rodin	71	51%	68	49%	139	33 %
z nerozvedených rodin	79	48%	86	52%	165	40 %
Celkem chlapci	*150*	*49%*	*154*	*51%*	***304***	***73 %***
Dívky	**2004**		**2005**		**Celkem**	
z rozvedených rodin	37	54%	32	46%	69	17 %
z nerozvedených rodin	23	53%	20	47%	43	10 %
Celkem dívky	*60*	*54%*	*52*	*46%*	***112***	***27 %***

Zdroj dat: vlastní výzkum

Do péče sociálních kurátorů v Jindřichově Hradci bylo v roce 2004 a 2005 přijato 304 chlapců, což je 73 % z celkového počtu přijatých dětí.

Chlapců z rozvedených rodin je 139, což je 33 % z celkového počtu 416 dětí. Chlapců z nerozvedených manželství je 165, tvoří 40 % z celkového počtu 416 dětí.

Do péče sociálních kurátorů v Jindřichově Hradci bylo v roce 2004 a 2005 přijato 112 děvčat, což je 27 % z celkové počtu přijatých dětí.

Dívek z rozvedených rodin je 69, což je 17 % z celkového počtu 416 dětí. Dívek z nerozvedených manželství je 43, tvoří 13 % z celkového počtu 416 dětí.

Počet poruch chování za rok 2004 a 2005

Graf č. 1: Poruchy chování

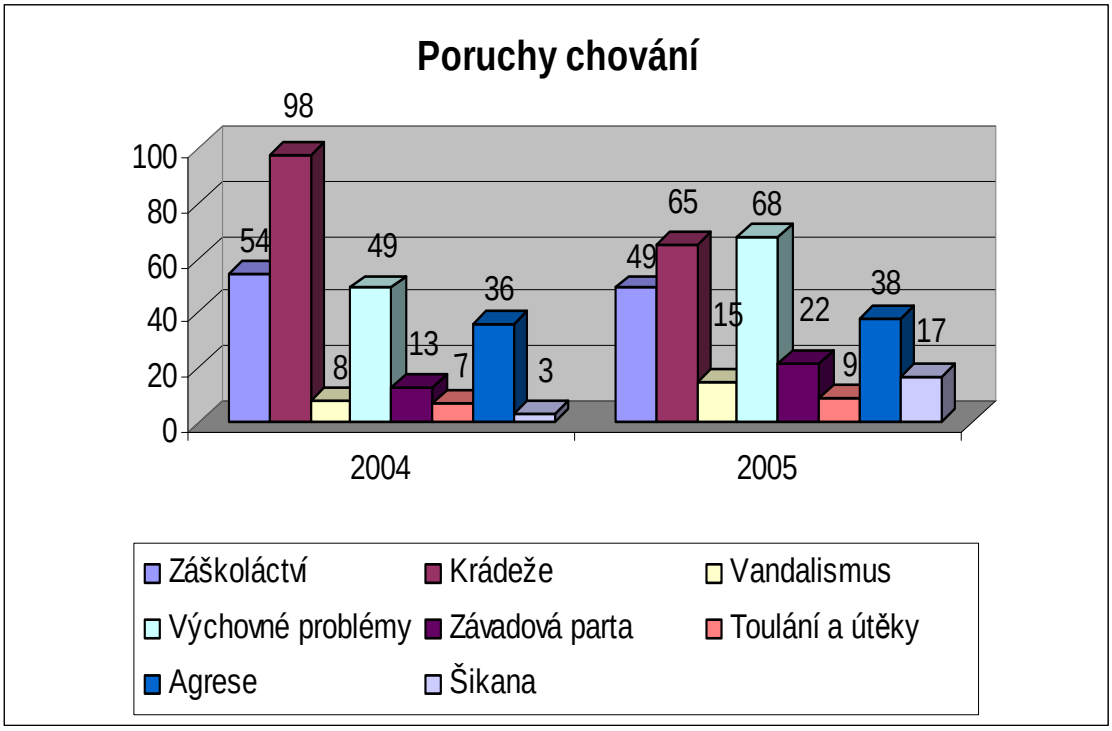

Zdroj dat: vlastní výzkum

V roce 2004 bylo zaznamenáno 268 a v roce 2005 283 poruch chování. Celkový počet poruch chování za rok 2004 a 2005 je 551.

V roce 2004 byly zaznamenány jako nejčastější poruchy chování *krádeže – vyskytovaly se u 98 (47 %)* dětí přijatých do péče sociálních kurátorů. Dále byly vykazovány následující poruchy chování:

- záškoláctví – u 54 (26 %) dětí
- výchovné problémy – u 49 (23 %) dětí
- agrese – u 36 (17 %) dětí
- závadová parta – u 13 (6 %) dětí
- vandalismus – u 8 (4 %) dětí
- toulání a útěky – u 7 (3 %) dětí

- šikana – u 3 (1 %) dětí

V roce 2005 byly zaznamenány jako nejčastější poruchy chování *výchovné problémy – vyskytovaly se u 68 (33 %)* dětí přijatých do péče sociálních kurátorů. Dále byly vykazovány následující poruchy chování:

- krádeže – u 64 (31 %) dětí
- záškoláctví – u 49 (24 %) dětí
- agrese – u 38 (18 %) dětí
- závadová parta – u 22 (11 %) dětí
- šikana – u 17 (8 %) dětí
- vandalismus – u 15 (7 %) dětí
- toulání a útěky – u 9 (4 %) dětí

Srovnání počtu dětí, u nichž byla zaznamenána jedna porucha chování s dětmi, u nichž byly zaznamenány dvě a více poruch chování

Tab. č. 6: Poruchy chování

Rok	**Poruchy chování**				**Celkem**
	1 porucha		**2 a více poruch**		
2004	168	80 %	42	20 %	210
2005	143	69 %	63	31 %	206
Celkem	*311*	*75 %*	*105*	*25 %*	*416*

Zdroj dat: vlastní výzkum

Děti, u nichž během roku 2004 a 2005 byla zaznamenána jedna porucha chování, tvoří 75 % z celkového počtu 416 evidovaných dětí.

Děti, u nichž během roku 2004 a 2005 byly zaznamenány dvě a více poruch chování, tvoří 25 % z celkového počtu 416 evidovaných dětí.

Jednotlivé poruchy chování v korelaci nerozvedená – rozvedená rodina

Tab. č. 7: Krádeže

Rok	**Krádeže**						**Evidované děti**
	Nerozvedená rodina		**Rozvedená rodina**		**Celkem**		∑
2004	49	50%	49	50%	98	47%	210
2005	30	47%	34	53%	64	31%	206
Celkem	*79*	*49%*	*83*	*51%*	*162*	*39%*	*416*

Zdroj dat: vlastní výzkum

Krádeže se vyskytují u 162 dětí, což je 39 % z celkového počtu přijatých dětí v roce 2004 a 2005 do péče sociálních kurátorů.

Ze 162 dětí, u nichž byla zaznamenána krádež, pocházelo 83, což je 51 %, z rozvedeného manželství a 79, což je 49 % z nerozvedeného manželství.

Tab. č. 8: Záškoláctví

Rok	**Záškoláctví**						**Evidované děti**
	Nerozvedená rodina		**Rozvedená rodina**		**Celkem**		∑
2004	24	44%	30	56%	54	26%	210
2005	19	39%	30	61%	49	24%	206
Celkem	*43*	*42%*	*60*	*58%*	*103*	*25%*	*416*

Zdroj dat: vlastní výzkum

Záškoláctví se vyskytuje u 103 dětí, což je 25 % z celkového počtu přijatých dětí v roce 2004 a 2005 do péče sociálních kurátorů.

Ze 103 dětí, u nichž bylo zaznamenáno záškoláctví, pocházelo 60 (58 %) z rozvedeného manželství a 43 (42 %) z nerozvedeného manželství.

Tab. č. 9: Výchovné problémy

Rok	**Výchovné problémy**						**Evidované děti**
	Nerozvedená Rodina		**Rozvedená rodina**		**Celkem**		∑
2004	30	61%	19	39%	49	23%	210
2005	37	54 %	31	46%	68	33%	206
Celkem	*67*	*57%*	*50*	*43%*	*117*	*28%*	*416*

Zdroj dat: vlastní výzkum

Výchovné problémy se vyskytují u 117 dětí, což je 28 % z celkového počtu přijatých dětí v roce 2004 a 2005 do péče sociálních kurátorů.

Ze 117 dětí, u nichž byly zaznamenány výchovné problémy, pocházelo 50 (43 %) z rozvedeného manželství a 67 (57 %) z nerozvedeného manželství.

Tab. č. 10: Agrese

Rok	**Agrese**						**Evidované děti**
	Nerozvedená rodina		**Rozvedená rodina**		**Celkem**		∑
2004	15	42%	21	58%	36	17%	210
2005	18	47%	20	53%	38	18%	206
Celkem	*33*	*45%*	*41*	*55%*	*74*	*18%*	*416*

Zdroj dat: vlastní výzkum

Agrese se vyskytuje u 74 dětí, což je 18 % z celkového počtu přijatých dětí v roce 2004 a 2005 do péče sociálních kurátorů.

Ze 74 dětí, u nichž byla zaznamenána agrese, pocházelo 41 (55 %) z rozvedeného manželství a 33 (45 %) z nerozvedeného manželství.

Tab. č. 11: Účast v závadové partě

Rok	**Účast v závadové partě**						**Evidované děti**
	Nerozvedená rodina		**Rozvedená rodina**		**Celkem**		∑
2004	3	23%	10	77%	13	6%	210
2005	15	68%	7	32%	22	11%	206
Celkem	*18*	*51%*	*17*	*49%*	*35*	*8%*	*416*

Zdroj dat: vlastní výzkum

Účast v závadové partě se vyskytuje u 35 dětí, což je 8 % z celkového počtu přijatých dětí v roce 2004 a 2005 do péče sociálních kurátorů.

Ze 35 dětí, u nichž byla účast v závadové partě zaznamenána, pocházelo 17 (49 %) z rozvedeného manželství a 18 (51 %) z nerozvedeného manželství.

Tab. č. 12: Vandalismus

Rok	**Vandalismus**						**Evidované děti**
	Nerozvedená rodina		**Rozvedená rodina**		**Celkem**		∑
2004	4	50%	4	50%	8	4%	210
2005	12	80%	3	20%	15	7%	206
Celkem	*16*	*70%*	*7*	*30%*	*23*	*6%*	*416*

Zdroj dat: vlastní výzkum

Vandalismus se vyskytuje u 23 dětí, což je 6 % z celkového počtu přijatých dětí v roce 2004 a 2005 do péče sociálních kurátorů.

Ze 23 dětí, u nichž byl vandalismus zaznamenán, pocházelo 7 (30 %) z rozvedeného manželství a 16 (70 %) z nerozvedeného manželství.

Tab. č. 13: Toulání a útěky

Rok	**Toulání a útěky**						**Evidované děti**
	Nerozvedená rodina		**Rozvedená rodina**		**Celkem**		∑
2004	0	0%	7	100%	7	3%	210
2005	4	44%	5	56%	9	4%	206
Celkem	*4*	*25%*	*12*	*75%*	*16*	*4%*	*416*

Zdroj dat: vlastní výzkum

Toulání a útěky se vyskytuje u 16 dětí, což je 4 % z celkového počtu přijatých dětí v roce 2004 a 2005 do péče sociálních kurátorů.

Ze 16 dětí, u nichž byly toulání a útěky zaznamenány, pocházelo 12 (75 %) z rozvedeného manželství a 4 (25 %) z nerozvedeného manželství.

Tab. č. 14: Šikana

Rok	**Šikana**						**Evidované děti**
	Nerozvedená Rodina		**Rozvedená rodina**		**Celkem**		∑
2004	2	67%	1	33%	3	1%	210
2005	8	47%	9	53	17	8%	206
Celkem	*10*	*50%*	*10*	*50%*	*20*	*5%*	*416*

Zdroj dat: vlastní výzkum

Šikana se vyskytuje u 20 dětí, což je 5 % z celkového počtu přijatých dětí v roce 2004 a 2005 do péče sociálních kurátorů.

Ze 20 dětí, u nichž byla šikana zaznamenána, pocházelo 10 (50 %) z rozvedeného manželství a 10 (50 %) z nerozvedeného manželství.

Souběh poruch chování

a) Rok 2004 - vycházím z toho, že souběžně se vyskytovaly 2 a více poruch chování u 42 dětí.

- krádeže, výchovné problémy
- záškoláctví, výchovné problémy
- výchovné problémy, agrese

Tab. č. 15: Souběh poruch chování rok 2004

Souběh poruch chování	**Výskyt**
krádeže, výchovné problémy	*8*
záškoláctví, výchovné problémy	*6*
výchovné problémy, agrese	*5*
záškoláctví, krádeže	4
záškoláctví, krádeže, výchovné problémy	3
krádeže, vandalismus	3
záškoláctví, závadová parta	3

Zdroj dat: vlastní výzkum

b) Rok 2005 - vycházím z toho, že souběžně se vyskytovaly 2 a více poruch chování u 63 dětí.

- výchovné problémy, agrese
- krádeže, výchovné problémy
- záškoláctví, výchovné problémy

Tab. č. 16: Souběh poruch chování rok 2005

Souběh poruch chování	**Výskyt**
výchovné problémy, agrese	*13*
krádeže, výchovné problémy	*11*
záškoláctví, výchovné problémy	*7*
agrese, šikana	4

Zdroj dat: vlastní výzkum

Věk dětí, u nichž se nejčastěji vyskytují poruchy chování

Při sestavení tabulky se vycházelo ze skutečnosti, že poruchy chování se nejčastěji vyskytují ve středním školním věku, v období puberty a ve věku mladiství.

Pouze v 7 případech byly v průběhu roku 2004 a 2005 zařazeny do péče soc. kurátorů děti mladší 8 let.

Tab. č. 17: Věk dětí, u nichž se nejčastěji vyskytují poruchy chování

Rok	**Střední školní věk**	**Období puberty**	**Věk mladiství**
	8-12 let	*13-16 let*	*nad 17 let*
2004	42	122	40
2005	53	115	37
∑	***95***	***237***	***77***

Zdroj dat: vlastní výzkum

Největší výskyt poruch chování byl zaznamenán u dětí ve věku mezi 13 až 16 rokem (v období puberty) a to v počtu 237 dětí (57 %) z celkového počtu 416 dětí.

Rodinné zázemí klientů kurátorů pro mládež

Tab. č. 18**:** Rodinné zázemí klientů kurátorů pro mládež

Rodinné zázemí	**2004**	**2005**	**Celkem**	
Rozvedená rodina	108	100	208	50%
1 rodič zemřel	8	3	11	3%
Matka sama	12	6	18	4%
Neúplná rodina	**128**	**109**	**237**	**57%**
Manželé	78	87	165	40%
Druh družka	4	9	13	3%
Pěstounská péče	0	1	1	0%
Úplná rodina	**82**	**97**	**179**	**43%**

Zdroj dat: vlastní výzkum

Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 609,57$

Počet stupňů volnosti: 5
Kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(5) = 11,070$

Vypočítaná hodnota testového kritéria je větší než hodnota kritická, a proto lze zamítnout nulovou hypotézu a přijmout alternativní.

Děti, které pocházejí z neúplné rodiny, jsou zastoupeny v počtu 237, což je 57 % z celkového počtu 416 dětí:

- 50 % dětí je z rozvedené rodiny
- 3 % dětí jsou z rodiny, kde jeden rodič zemřel
- 4 % dětí jsou z rodiny, kde výchovně působí pouze matka.

Dětí, které pocházejí z úplné rodiny, je 179, což je 43 % z celkového počtu 416 dětí:

- 40 % dětí je z rodiny, kde rodiče jsou manželé
- 3 % dětí jsou z rodiny, kde rodiče nejsou manželé

4.2. Sekundární analýza - kasuistik

Praktická část byla doplněna třemi kasuistikami (příloha č.3). Jednalo se o 3 chlapce a 1 dívku, u nichž se projevily poruchy chování po rozvodu rodičů.

První kasuistika se týkala chlapce, jehož rodiče se rozvedli v jeho třech letech. Marek byl svěřen do péče matky, otec neprojevoval o syna zájem.

Ve věku 11 let byl zařazen do péče sociálních kurátorů. Podnět pro kurátorskou péči byl dán ze strany školy, na základě výchovných problémů, kouření, experimentování s alkoholem, marihuanou a toluenem. Další poruchy chování, které se u Marka vyskytovaly: záškoláctví, agresivita, fyzické napadání spolužáků, krádeže, vandalismus.

Dle psychologického vyjádření velmi špatně snášel rozvod rodičů a jeho osobnost je nezralá, citově plochá. Má silně narušené vazby k matce. Na jeho poruchy chování měla do určité míry vliv i raná porucha citové vazby a nedostatečné výchovné působení.

V tomto případě se projevily poruchy chování po rozvodu rodičů, v rodinném prostředí, kde zcela určitě chyběla otcovská autorita a na výchově se podílela pouze matka a později dědeček.

Druhá kasuistika pojednává o dívce, jejíž rodiče se rozvedli v jejích čtyřech letech. Veronika byla svěřena do péče matky, s otcem se pravidelně setkávala.

Ve věku 13 let byla zařazena do péče sociálních kurátorů. Podnět pro kurátorskou péči byl dán ze strany matky, na základě výchovných problémů, lhaní, krádeže. Další poruchy chování, které se u Veroniky vyskytovaly: záškoláctví, agresivita, šikana.

Dle psychologického vyjádření se jeví jako citově deprimovaná, jedním z důvodů může být, že matka často střídá partnery. Krádežemi se snaží na sebe upozornit. S otcem se setkává často, ale její vztah k němu je značně idealizovaný. Otec má problémy s alkoholem a jeho výchovné působení nenabízí důslednou péči a kontrolu.

V tomto případě se projevily poruchy chování po rozvodu rodičů, v rodinném prostředí, kde se do určité míry podíleli na výchově oba rodiče i po rozvodu. Rodiče však nedokázali najít společnou cestu k výchově, vzájemně se verbálně napadali a podrývali rodičovskou autoritu.

Třetí kasuistika se zabývá dvěma sourozenci (chlapci), u nichž se projevily poruchy chování již během rozvodu rodičů.

Mladší z bratrů byl zařazen do péče sociálních kurátorů ve věku 12 let. Podnět pro kurátorskou péči byl dán ze strany matky na základě výchovných problémů – konkrétně vulgární projevy vůči učitelům. Další porucha chování, která se u Lukáše vyskytovala, je agresivita vůči spolužákům.

Dle vyjádření třídní učitelky je změna chování u Lukáše pozorována v souvislosti s rozvodem rodičů.

Starší z bratrů byl zařazen do péče sociálních kurátorů ve věku 17 let. Podnět pro kurátorskou péči byl dán ze strany matky, na základě jejího fyzického napadení synem. Další poruchy chování, které se u Jana vyskytovaly, jsou záškoláctví, krádeže, šikana, vandalismus.

V tomto případě se projevily poruchy chování u obou sourozenců již během rozvodu rodičů. Rodinné prostředí během rozvodu postrádalo vzájemný respekt manželů. Rodiče nedokázali během rozvodu, najít společnou cestu k výchově, vzájemně se verbálně napadali a podrývali rodičovskou autoritu. Na základě těchto skutečností nedokázali chlapci najít prostředí, které by jim umožňovalo snadněji se vyrovnávat s problémy souvisejícími s rozvodem rodičů.

Z celkového hlediska je patrné, že u všech třech kasuistik má značný vliv na vnímání a intenzitu prožitků plynoucích z rozvodu rodičů i přístup rodičů k sobě navzájem.

5. Diskuse

Prvotním záměrem bylo zjištění poruch chování u dětí během rozvodu a po rozvodu rodičů. Ze získaných údajů, které vycházely z dostupných informací OSPOD, nebylo možné zmapovat poruchy chování během rozvodu rodičů. Z tohoto důvodu byla změněna i hlavní hypotéza. H: *Poruchy chování se více vyskytují u dětí, které pocházejí z rodinného zázemí, kde rodiče jsou rozvedeni, než u dětí, jejichž rodiče rozvedeni nejsou.*

Na základě této skutečnosti byl výzkum zaměřen na poruchy chování dětí přijatých v roce 2004 a 2005 do péče sociálních kurátorů v Jindřichově Hradci a na souvztažnost z jakého rodinného prostředí děti pocházejí.

Do výzkumu byly zahrnuty pouze děti, které v tom roce byly zařazeny do péče, nikoliv děti, které byly v péči již z předchozích let. Děti byly ve věku 6 až 17 let. Nejčastějšími klienty sociálních kurátorů byly děti staršího školního věku a dospívání.

Sběr dat prostřednictvím sekundární analýzy byl rozdělen do tří hlavních částí:

1. *Informace týkající se rodinného zázemí klientů soc. kurátorů*. V této oblasti byly údaje zpracovávány ze dvou základních hledisek: a) děti pocházející z rozvedené a nerozvedené rodiny, b) děti pocházející z neúplné a úplné rodiny.
2. *Informace týkající se výskytu poruch chování*. Zde byly zjišťovány nejčastější poruchy chování, které byly zaznamenány u klientů soc. kurátorů pro mládež.
3. *Informace týkající se pohlaví klientů soc. kurátorů pro mládež.*

V obecném povědomí společnosti se často setkáváme s názorem, že sklony k projevům poruch chování mají mnohem častěji děti z neúplných rodin, kde chybí většinou autorita otce.

Z výzkumu vyplývá, že polovina dětí pochází z rozvedených rodin a polovina z nerozvedených rodin. Z celkového hlediska se jeví kritérium rozvedená – nerozvedená rodina jako ne zcela rozhodující element při četnosti výskytu poruch chování u dítěte a mladistvého.

Hodnocení rodinného zázemí nejen z hlediska rozvedeného či nerozvedeného manželství, ale poměrně přesnější charakteristiku rodinného prostředí poskytovalo rozdělení na úplnou a neúplnou rodinu. Výsledek výzkumu potvrdil, že existuje rozdíl

v tom, z jakého rodinného zázemí klienti kurátora pro mládež pocházejí. Přibližně 43 % dětí pochází z rodinného zázemí, jež má charakter úplné rodiny, a 57 % dětí pochází z neúplné rodiny.

Nutno ještě podotknout, že rozčlenění rodinného zázemí na úplnou a neúplnou rodinu neposkytuje klasifikaci funkční a nefunkční rodiny. Je zcela patrné, že rodiny, kde rodiče žijí v manželském svazku, také často vykazují známky nefunkčnosti. Na druhou stranu je potěšující, že i v rodinách, kde došlo např. k rozvodu rodičů, dokáží rodiče na základě vzájemného úsilí, spolupráce a respektu poskytnout poměrně funkční rodinné prostředí, které je podmínkou pro zdravý psychosociální vývoj dítěte.

Děti vychovávané jen jedním z rodičů mají podle mezinárodních srovnávacích studií, jež jsou dnes k dispozici, o něco horší výsledky ve škole, víc zdravotních a psychických problémů a také více střetů se zákonem než děti ze srovnatelné socioekonomické vrstvy, které vyrůstají s oběma rodiči.

Chlapci žijící ve společné domácnosti s vlastním otcem mají významně menší sklon přestupovat meze zákona než chlapci bez otce či s nevlastním otcem.

Ještě ve čtyřicátých a padesátých letech platilo, že zdrcující většina delikventně jednajících mladých lidí pochází z nejchudších a nejméně vzdělaných rodin. Novinkou poválečného vývoje je markantní zvyšování kriminality dětí ze středních vrstev, a zvláště překvapivé je navýšení počtu kriminálně jednající mládeže z nejlépe situovaných vrstev. Nicméně nadále převažuje kriminální chování u mládeže z nejnižších vrstev společnosti. Výskyt kriminality u společensky lépe situovaných se dá vysvětlit jako následek klesajícího vlivu rodiny na chování dospívajících dětí ve všech společenských vrstvách. I u dobře situovaných rodičů se vyskytují případy vysloveného nezájmu a nepřátelství vůči dítěti. Specifikem těchto rodin je, že tyto postoje vůči dítěti jsou zde lépe maskovány a jsou paradoxně hůře ovlivnitelné ze strany okolí.

Samotný fakt rozvodu by dítě snášelo mnohem lépe a snadněji by zvládlo tuto krizovou situaci, kdyby rodiče i nadále na výchově svých dětí vzájemně spolupracovali a tím vytvářeli harmonické prostředí pro zdravý psychosociální vývoj dítěte.

Z výzkumu provedeného v bakalářské práci vyplynulo, že mezi nejčastější poruchy chování patří krádeže, záškoláctví, výchovné problémy.

K velice podobnému výsledku dospěl i výzkum Heřmanské (9), který vykazuje jako nejčastější poruchy chování u dětí záškoláctví, krádeže, vandalismus.

Delikventní chování je některými autory přímo vysvětlováno jako pokus člověka s nízkým sebehodnocením zvýšit pocit vlastní hodnoty společensky nepřijatelným činem v podmínkách, které neumožňují společensky přijatelnou formu potvrzování vlastní hodnoty studijními výsledky, prací, sportovními výkony. Porucha chování by z tohoto hlediska byla jakýmsi obranným mechanismem, který spouští nepříznivé sociální prostředí.

Změny sociálních poměrů odstranily staré příčiny záškoláctví, které spočívaly častěji v sociální oblasti. V minulosti mnohé rodiny (zvláště méně majetné) omezovaly školní docházku svých dětí, protože děti musely, převážně na vesnici, pomáhat při domácích pracích, nebo z důvodu nedostatku financí. Dnešní příčiny záškoláctví jsou zcela jiné. V učebnicích dětské psychiatrie se uvádí, že záškoláctví je nejvýraznější formou odporu dítěte ke škole. Bývá spojováno s útěky dítěte z domova nebo toulkami. Zkoumáme-li příčiny záškoláctví, mohou spočívat v negativním vztahu ke škole, osobnosti pedagoga, v neposlední řadě ve vlivu rodinného prostředí a způsobu trávení volného času.

V další oblasti výzkumu, která se věnovala pohlaví klientů, se potvrdila hypotéza, že existuje statisticky významný rozdíl mezi četnostmi chlapců a dívek, kteří jsou v péči kurátorů pro mládež. Četnost chlapců až několikrát převyšuje četnost dívek.

Muži se dopouštějí trestných činů mnohem častěji než ženy, a to ve všech společnostech, ve všech dobách, nezávisle na své příslušnosti k etnické skupině i nezávisle na druhu trestné činnosti.

Rozdíl v mírách mužské a ženské delikvence je připisován vrozeně vyšší agresivitě mužů. Podle policejních statistik stíhaných osob uvedených v publikaci L. Čírtkové (3) je průměrný počet mužů k ženám 4 : 1

Vliv na poruchy chování u chlapců má určitě i odlišný způsob výchovy chlapců a dívek – dívky jsou ve všech společnostech pod větší kontrolou ze strany rodičů, učitelů i dalších dospělých než chlapci, takže mají více příležitostí vštípit si zábrany k protispolečenskému jednání. Vrstevnické vazby na partu pro ně nemají takový význam jako pro chlapce. Naopak vazby na rodinu jsou u nich nesporně pevnější.

6. Závěr

Hlavní hypotéza H*: Poruchy chování se více vyskytují u dětí, které pocházejí z rodinného zázemí, kde rodiče jsou rozvedeni, než u dětí, jejichž rodiče rozvedeni nejsou*, se nepotvrdila.

V této problematice se výzkum zabýval dvěma hledisky:

Prvním hlediskem bylo porovnávání dvou souborů: děti z rozvedených manželství s dětmi z nerozvedených manželství. Z tabulky č. 2 vyplývá, že polovina dětí pochází z rozvedených rodin a polovina z nerozvedených rodin. Z celkového hlediska se jeví kritérium rozvedená – nerozvedená rodina jako ne zcela rozhodující element při četnosti výskytu poruch chování u dítěte a mladistvého. Z tabulek č. 8 až 15 je patrné, že hledisko, zda dítě pochází z rozvedeného manželství, je významné zvláště u poruch chování charakteru: toulání a útěky (kde děti z rozvedených manželství tvořily 75 %); agresivita (kde děti z rozvedených manželství tvořily 55 %); záškoláctví (kde děti z rozvedených manželství tvořily 58 %). Děti, které pocházely z nerozvedeného manželství, zaujímaly větší procento v poruchách chování charakteru: výchovné problémy (kde děti z rozvedených manželství tvořily 57 %); vandalismus (kde děti z rozvedených manželství tvořily 70 %). Výchovné problémy krádeže, účast v závadové partě a šikana byly zaznamenány u obou skupin přibližně ve stejné četnosti.

Druhé hledisko se zaměřovalo na hodnocení rodinného zázemí nejen z hlediska rozvedeného či nerozvedeného manželství, ale zahrnovalo poměrně přesnější charakteristiku rodinného prostředí. Jednalo se o rozčlenění dětí do dvou základních souborů: *neúplná rodina* – rozdělena do podsouborů: rozvedení rodiče, 1 rodič zemřel, matka sama; *úplná rodina* – rozdělena do podsouborů: manželé, druh družka, pěstounská péče. Tabulka č. 19 a graf č. 3 Rodinné zázemí klientů soc. kurátorů pro mládež, která byla sestavena za účelem zmapování korelace rodinného zázemí a poruch chování, vykazuje následující výsledky: Dětí, jejichž rodinné zázemí má charakter úplné rodiny, je 43 % z celkového počtu vedených dětí v roce 2004 a 2005 sociálními kurátory v městě Jindřichův Hradec. Dále děti, jejichž rodinné zázemí má charakter neúplné rodiny je 57 % z celkového počtu vedených dětí v roce 2004 a 2005 sociálními kurátory v městě Jindřichův Hradec. Na základě těchto výsledků se potvrdila hypotéza

H1: Existuje významný rozdíl v tom, z jakého rodinného zázemí pocházejí klienti sociálních kurátorů pro děti a mládež. Děti u nichž byly zaznamenány poruchy chování pocházejí častěji z neúplných rodin.

Výsledek výzkumu ukázal, že nejčastěji se vyskytující poruchy chování u dětí a mládeže v péči sociálních kurátorů v Jindřichově Hradci jsou krádeže, záškoláctví a výchovné problémy. Na základě této skutečnosti se potvrdila předpokládaná hypotéza, H2: Nejčastější poruchy chování jsou krádeže, záškoláctví a výchovné problémy.

Z celkového počtu 416 sledovaných dětí (za rok 2004 a 2005) se dopustilo krádeže - 39 %, záškoláctví - 25 %, výchovných problémů - 28 %, agrese - 18 %, účasti v závadové partě - 8 %, vandalismu - 6 %, toulání a útěků - 4 % a šikany - 5 %.

Souběžně se nejčastěji vyskytovaly poruchy chování: krádeže – výchovné problémy, záškoláctví – výchovné problémy, agrese – výchovné problémy. Získané údaje vycházely z evidence dětí, které byly v roce 2004 a 2005 přijaty do péče sociálních kurátorů ve městě Jindřichův Hradec. Zahrnují výzkum poruch chování, na základě kterých bylo dítě zařazeno do péče kurátorů. Z toho vyplývá, že se u dítěte mohly vyskytovat ještě jiné poruchy chování, které nebyly v době přijetí zaznamenány.

Nejčastější výskyt poruch chování byl zaznamenán u dětí ve věku mezi 13 až 16 rokem (v období puberty), a to v počtu 237 dětí (57 %) z celkového počtu 416 dětí.

Na základě výsledků, kterých bylo ve výzkumu dosaženo, byla potvrzena hypotéza H3: Klienty sociálních kurátorů pro mládež jsou častěji chlapci než děvčata. U chlapců se vyskytují poruchy chování několikrát častěji než u dívek.

Chlapci tvořili soubor o velikosti 304 klientů, což je 73 % z celkového počtu 416 dětí přijatých do péče soc. kurátorů v roce 2004 a 2005.

Dívky tvořily soubor o velikosti 112 klientů, což je 27 % z celkového počtu 416 dětí přijatých do péče soc. kurátorů v roce 2004 a 2005.

7. Literatura

1. Čechová, V. - Mellanová, A. - Rozsypalová, M. *Speciální psychologie.* 3. vydání. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2001. 173. s.
   ISBN 80-7013-342-2.
2. Černá, P. *Rozvod, otcové a děti*. Spravedlnost dětem - sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů [online]. 07/2000 [cit. 2007-03-08]. Dostupné z: http://www.iustin.cz/art.asp?art=26.
3. Čírtková, L. *Policejní psychologie.* 3. vydání. Praha: Portál, 2000. 254 s.
   ISBN: 80-7178-475-3.
4. Dunovský, J. - Dytrych, Z. - Matějček, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 1995. 248 s.
   ISBN 80-7169-192-5.
5. Elliottová, M. *Jak ochránit své dítě.* Praha: Portál, 1995. 173 s.
   ISBN 80-7178-157-6.
6. Euromise. *Statistika.* [online]. [cit. 2007-04-20]. Dostupné z: http://ucebnice.euromise.cz/index.php?conn=0&section=biostat1&node=12#SE
7. Fojtíková, Z. *Společenství proti šikaně* [online]. 2004. [cit. 2007-02-28]. Dostupné z: http://www.sikana.org/onas.html.
8. Hartl, P. - Hartlová, H. *Psychologický slovník.* 1. opravené vydání. Praha: Portál, 2004. 776 s.
   ISBN 80-7178-303-X.
9. Heřmanská, *D. Psychologická analýza dětské predelikvence.* 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 1994. 97 s.
   ISBN 80-7041-097-3.
10. Holub, M. - Nová, H. *Zákon o rodině a předpisy souvisící.* 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Linde, 2002. 774 s.
    ISBN: 80-7201-362-9.
11. Hrubý, C. *Vývojová psychologie* [online]. Publikováno 2001. cit [cit. 06-4-12]. Dostupné z: http://www.help24.cz/download/soubory/vyvojova-psychologie.pdf.

12. Implementace úmluvy o právech dítěte [online]. 17.01.2006. *Úmluva o právech dítěte*. [cit. 2007-02-27]. dostupné z: http://www.nidm.cz/umluva/c_um_tu.htm.
13. Janovský, J. *Vybrané kapitoly z uceleného systému rehabilitace*. 1. vydání. Č. Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích Zdravotně sociální fakulta, 2005. 103 s.
ISBN 80-7040-826-X.
14. Kolář, M. *Bolest a šikanování*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. 256 s.
ISBN 80-7178-513-X.
15. Kolář, M. *Skrytý svět šikanování*. 1. vydání. Praha: Portál, 1997. 127 s.
ISBN 80-7178-409-5.
16. Kolektiv autorů a konzultantů Encyklopedického domu. *Slovník cizích slov*. 2. vydání. Praha: Encyklopedický dům, 1995. 251 s.
ISBN 80-90-1647-0-6.
17. Kroftová, A. *Mládež a delikvence: Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže.* 2. vydání. Praha: Portál, 2003. 344 str.
ISBN 80-7178-771-X.
18. Langmeier, - J. Krejčířová, *D. Vývojová psychologie.* 3. vydání. Praha: Grada, 1998. 344 s.
ISBN 80-7169-195-X.
19. Matějček, Z. - Dytrych, Z. *Děti, rodina a stres*. 1. vydání. Praha: Galén, 1994. 214 s.
ISBN 80-85824-06-X.
20. Matějček, Z. - Dytrych, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1. vydání. Praha: Grada, 2002. 128 s.
ISBN 80-247-0332-7.
21. Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť.* 1. vydání. Praha: Slon, 1993. 127. str.
ISBN 80-901424-7-8.
22. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. 2006. *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*. [cit. 2007-02-27]. dostupné z http://www.msmt.cz/Files/Predpisy1/sb190-04.pdf.

23. Nešpor, K. - Csémy, L. *Alkohol drogy a vaše děti*. 1.vydání. Praha: Sportpropag, 1993. 144 s. ISBN neuvedeno.
24. Občanské sdružení SANANIM. *Drogový informační server* [online]. 2003-2004 [cit. 2007-02-12]. Dostupné z: http://www.odrogach.cz/index.php?sess=.
25. Prekopová, J. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*. 1. vydání. Praha: Portál, 1993. 151 s.
ISBN 80-85282-77-1.
26. Rituál. Referáty – seminárky [online]. 16.01.2007. [cit. 2007-02-20]. Dostupné z: http://referaty-seminarky.cz/ritual-obrad/
27. Roménová, T. *Psychologická pomoc dětem v nesnázích.*1. vydání. Praha: Portál, 2000. 160 s.
ISBN 80-7178-370-6.
28. *Rozvodovost.* Český statistický úřad [online]. 21.9. 2005. [cit. 2007-03-15]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost.
29. Říčan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi.* 1. vydání. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
30. Říčan, P. *Cesta životem.* 2. vydání. přeprac. Praha: Portál, 2004. 390 s.
ISBN 80-7178-829-5.
31. Smith, H. *Děti a rozvod*. 1. vydání. Praha: Portál, 2004. 184 s.
ISBN 80-7178-906-2.
32. Školáček, I. *Sborník z 2. národní a 1. středoevropské konference* konané pod záštitou veřejného ochránce práv – Násilí na dětech. Praha: Humanita-Profes, 2003. 112 s.
ISBN 80-903392-0-4.
33. *Týrané děti, Sexuální zneužívání* [online]. [cit. 2007-02-13]. Dostupné z: http://www.tyrane-deti.cz/cz/projevy.php?sekce=sexualni.
34. Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vydání. Praha: Portál, 2004. 872 str.
ISBN 80-7178-802-3.
35. Vágnerová, M. *Vývojová psychologie.* 1. vydání. Praha: Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.

36. Vaníčková, L. *Stres dítěte v rozvodové a porozvodové situaci.* Spravedlnost dětem - sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů [online]. 07/2000 [cit. 2007-03-08]. Dostupné z: http://www.iustin.cz/art.asp?art=21.
37. Velemínský, M. *Vybrané kapitoly z pediatrie*. 5. vydání. Č. Budějovice: Jihočeská univerzita v Č. Budějovicích, 2005. 136 s.
ISBN 80-7040-813-8.
38. Warshak, R. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996. 240 s.
ISBN 80-7178-089-8.
39. Warshak, R. *Rozvodové jedy*. 1. vydání. Praha: Triton, 2003. 389 s.
ISBN 80-7254-439-X.

8. Klíčová slova

Krizová situace

Dítě

Porucha chování

Rozvod

Sociální kurátor pro mládež

9. Přílohy

Příloha č. 1 - ***Výchovná opatření soudu a úprava poměrů dětí po rozvodu rodičů.***

výchova a výchovná opatření	1990	1995	1996	1997	1998
dítě svěřeno matce	43 841	43 863	46 092	44 813	47 084
dítě svěřeno otci	3 846	4 013	4 084	4 043	3 994
dítě svěřeno jiné osobě	1 470	1 255	1 344	1 459	1 456

Příloha č. 2 ***– Úhrnná rozvodovost* v období 1991 – 2004 v %***

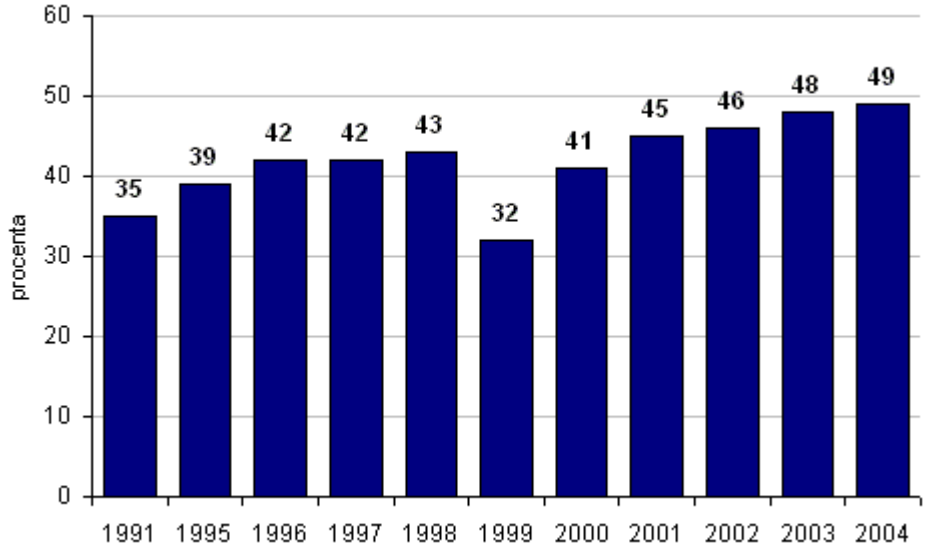

Příloha č. 3 – ***Kasuistiky***

1. kasuistika - MAREK

Datum narození: 1991

Datum rozvodu rodičů: září 1994

Matka: ročník – 1971, povolání – dělnice

Otec: ročník – 1966, povolání – řidič

Marek byl po rozvodu rodičů svěřen do péče matky, otec neprojevuje o syna zájem, výživné platí pravidelně.

Marek byl zařazen do péče kurátorů v roce 2002, tedy ve věku 11 let. Podnět pro kurátorskou péči byl podán ze strany školy, na základě výchovných problémů, kouření, experimentování s alkoholem, marihuanou a toluenem.

Psychologické vyjádření:

U Marka se projevuje záškoláctví, nerespektování matky. Velmi špatně snášel rozvod. Už od mateřské školy je v psychologické péči z důvodu syndromu ADHD – hyperaktivita a porucha pozornosti.

Kognitivní schopnosti:

Intelektové schopnosti se jeví jako nevyrovnané, celkově v pásmu průměru. Je schopen udržet krátkodobou pozornost, dále porozumět sociálním situacím. Psychomotorické tempo je podprůměrné.

Osobnost:

- nezralá, citově plochá
- silně narušené vazby k matce
- chybí citová jistota v rodině a důvěra v mezilidské vztahy.

Závěr: Markovi chybí pevné emociální zázemí v rodině. Poruchy chování a adaptace jsou spolupodmíněné osobnostní strukturou, ADHD, ranou poruchou citové vazby a nedostatečným výchovným působením.

Záznam z výchovné komise OSPOD 02/2005, která řešila – alkohol ve škole, opilost a šikanování spolužáků.

Marek je v této době v přímé péči dědy od 09/04, děda si na jeho chování nestěžuje. Pouze podotýká, že Marek nezná omluvu a že je uzavřený.

Zpráva o výsledku šetření PČR

Marek bezdůvodně fyzicky napadl chlapce, několikrát udeřil pěstí do obličeje, kopanci do zad a způsobil mu zranění, které si vyžádalo lékařské ošetření.

Výpis ze spisu z dřívějšího bydliště (bydlel do 09/2004)

9/1999 – se dopustil TČ – odcizil dětské horské kolo

- kázeňské přestupky, ubližování dětem ve škole

3/2003 – na ZŠ spolu s kamarádem odcizil spolužákovi ze skříňky kopací míč.

8/2003 – pokus vniknout do kontejneru velkoobchodu potravin s úmyslem odcizit výherní víčka od nápoje Pepsi.

9/2003 – kamenem rozbil okna u kostela

11/2003 – spolu s dalšími dvěma kamarády poškodili světlík na budově gymnázia.

1/2004 – bylo zahájeno řízení o stanovení dohledu nad výchovou nezletilého Marka

3/2004 – telefonát s matkou, syn leží v posteli a nechce jít do školy.

4/2004 – pobyt v PL

5/2004 – zahájeno řízení o nařízení ÚV

5/2004 – nástup do DDÚ

12/2005 – děda si Marka chválí, prý se hodně zklidnil, poslouchá ho. Je však hodně uzavřený, málokdy se s něčím svěří. Ve škole to Markovi jde výborně, na konci loňského roku měl vyznamenání. Děda zvažuje, že by požádal o svěření do pěstounské péče.

2. kasuistika - VERONIKA

Datum narození: 1990

Datum rozvodu rodičů: leden 1995

Matka: ročník – 1970, povolání – prodavačka

Otec: ročník – 1966, povolání – dělník

datum rozvodu: 03/1994

Veronika byla po rozvodu rodičů svěřena do péče matky, s otcem se setkává často, otec platí výživné pravidelně.

Veronika byla zařazena do péče kurátorů v roce 2003, tedy ve věku 13 let. Podnět pro kurátorskou péči byl podán ze strany matky, a to na základě výchovných problémů, lhaní, krádeže peněz a krádeže mobilního telefonu.

Vyjádření školy 10/2003

U Veroniky se projevuje značný nezájem o výuku a neplnění povinností. Její chování je typicky pubertální. Veronika velmi často lže ve škole i doma. Matka se o dceru zajímá, bohužel na dceřiny problémy reaguje hystericky. Z jednání rodičů je patrné, že nepostupují jednotně ve výchově a vzájemně se před dcerou napadají.

Zpráva o šetření z trestné činnosti 11/2003

Veronika je podezřelá z trestného činu porušování domovní svobody – odcizení mobilního telefonu. Vzhledem k věku nemohla být tato záležitost projednána.

Psychologické vyjádření 01/2004

Veronika se jeví jako citově deprimovaná, matka často střídá partnery a to se na Veronice podepisuje.

Za celou školní docházku se matka třikrát stěhovala, pokaždé k jinému partnerovi. Krádežemi, kterých se dopouští, chce na sebe pouze upozornit. V důsledku toho všeho si idealizuje otce, chtěla by být u něj, vzhledem otcově časté konzumaci alkoholu to není možné. Dcera se schází s otcem téměř každé odpoledne v restauraci.

Záznam kurátorského šetření 02/2004

Veronika se kamarádí s nevhodnou partou, nechce být u matky, poněvadž ta chce, aby chodila včas domů.

Veronika vidí v otci spojence proti matce, ta po ní neustále něco chce, shazuje jí, dává ji za vzor mladšího sourozence. Veronika u matky již být nechce.

Záznam 02/2004 s jednání obou rodičů

U společného stolu byla veškerá snaha o domluvu pryč. Dohoda mezi rodiči byla nemožná.

Veronika byla z jednání otce zdrcena, prý jí slíbil, že vyřídí vše potřebné, aby jí mohl mít v péči. Přitom otec se na OSPOD vyjádřil, že dceru informoval o tom, že si jí do své péče brát nehodlá.

Záznam kurátorského šetření 06/2004

Matka si stěžovala na dceru, že si nadále dělá, co chce, krade a lže.

V pondělí byla matka ve škole, aby si o všem promluvila s paní učitelkou. Veronika přišla opět domů pozdě, šla za otcem a řekla mu, že jí matka nedala peníze na cestu.

Když přijela domů, tak jí matka zbila. Veronika to zavolala otci a ten poslal do rodiny policii.

Záznam kurátorského šetření 10/2004

Otci bylo navrhnuto, aby vyzkoušel krátkodobý pobyt dcery u něho. Po zvážení se svou přítelkyní sdělil, že se této situace bojí a že by bylo lepší, aby Veronika zůstala u matky.

Vyjádření školy 10/2004

Třídní učitelka sdělila, že s Veronikou jsou obrovské problémy s učením a hlavně s vymýšlením. Má neomluvené hodiny a návrh na ředitelskou důtku a dvojku z chování.

12/2004 – u Veroniky se objevila šikana spolužačky. Otec si bere dceru do péče, neboť matka navrhuje pro dceru ústavní výchovu.

01/2005 matka podává návrh na ústavní výchovu, protože dcera, která je v současné době v péči otce, se potuluje po restauracích i v pozdních večerních hodinách.
01/2005 – otec oznamuje, že pohřešuje dceru, ta však byla u matky.
02/2005 – ze školy poukazují na to, že má pouze pětky. Otci nedává pozvánky do školy.
04/2005 – spolu se dvěma kamarádkami velmi surových způsobem zmlátily svojí spolužačku.
04/2005 – dle výpovědi V. přespávala u spolužačky se třemi chlapci, kteří všichni mají bohatou trestnou činnost.
07/5005 – nástup do Diagnostického ústavu pro děti a mládež
Veroniku v DDÚ chválí, jeví se jim jako slušná holka.
09/2005 – V. nastupuje do Výchovného Ústavu

Zpráva o diagnostickém pobytu:
Do DDÚ byla umístěna kvůli gradujícím konfliktům s matkou, kterou přestala respektovat, bouřlivě probíhající puberta přinesla projevy jako zanedbávání školních povinností, pozdní návraty domů apod. Matka podala návrh na nařízení ústavní výchovy, se kterou otec nesouhlasil a zároveň požádal OS o svěření dcery do své péče.
Na specifické podmínky se adaptovala. Snadno navazuje kontakty, je komunikativní. Své možnosti hodnotí racionálně, usiluje o pozitivní hodnocení. Ve skupině není konfliktní. Je schopná být empatická. V. má průměrnou intelektovou výbavu. Verbální projev na vyšší úrovni.
Citová vazba na otce je zachována, vztahy s matkou jsou značně narušeny. Nadále je nezbytná systematická etopedická péče a kontrola.

11/2005 – otec žádá o zrušení ústavní výchovy a svěření do péče.
12/2005 – výchovné problémy ve škole, neomluvené hodiny, lhaní, napadení spolužačky. Veronika dostala podmínečné vyloučení ze školy.
12/2005 – ukončen pobyt u otce, vrací se zpět do Výchovného ústavu, ještě v tom samém měsíci je, na základě rozsudku OS, propuštěna z VÚ.
06/2006 – Veronika sama ukončila školní docházku, odstěhovala se od otce a žije se svým přítelem.

3. kasuistika - SOUROZENCI

LUKÁŠ

Datum narození: 1993

JAN

Datum narození: 1988

Rozvodové řízení zahájeno: 09/2005

Matka: ročník – 1965, povolání – prodavačka

Otec: ročník – 1962, povolání – technolog

Mladší z bratrů byl zařazen do péče kurátorů v říjnu 2005, tedy ve věku 12 let. Podnět pro kurátorskou péči byl podán ze strany matky, a to na základě výchovných problémů - vulgární projevy vůči učitelům.

Záznam kurátorského šetření 02/2004

Ze vzájemného rozhovoru otce a matky je patrné, že v rodině panují napjaté vztahy, rodiče řeší konflikty za přítomnosti dětí a nemají daleko k vulgárním výrazům.

Rozhovor s Lukášem – je zklamaný z rodinné situace doma, při rozhovoru klopí oči, nakonec se rozpláče.

03/06 – matka sděluje, že má výchovné problémy i se starším synem Janem, který ji napadl, když se snažila bratry od sebe odtrhnou při hádce. Napadení matka nehlásila policii.

Jan studuje SOU automobilní, kde má velké absence a problémy s alkoholem.

Dle vyjádření matky otec nerespektuje její výchovná opatření, ale jde proti nim.

05/06 Jan nyní tráví častěji odpoledne u matky než u otce, který nyní žije se svojí přítelkyní.

Vyjádření školy - třídní učitelky Lukáše 06/2006

Lukáš ve škole nespolupracuje, je vulgární, agresivní.

Výraznou změnu pozoruje v souvislosti s rozvodem a odstěhování spolu s matkou ze společné domácnosti.

Vyjádření školy SOU automobilní, kde studuje Jan 06/2006

Jan má velké množství zameškaných hodin, falšuje podpisy rodičů, bez dovolení opouští vyučování.

Neomluvené hodiny I. pololetí - 13, II. pololetí – 58.

V prvním pololetí byla Janovi udělena třídní, ředitelská důtka a druhý stupeň z chování.

V druhém pololetí mu byla udělena také třídní a ředitelská důtka a navrhovaný třetí stupeň z chování.

Ve školním kolektivu se chová arogantně, vulgárně, dokonce se u něj projevuje šikanující chování vůči spolužákům a vandalismus.

Zpráva o šetření z trestné činnosti 06/2006

Jan je podezřelý z trestného činu neoprávněného užívání cizí věci – odcizení kol.

Záznam kurátorského šetření 08/2006

Jan tvrdí, že si nerozumí s otcem. Změny, ke kterým u nich došlo v poslední době, jsou na něho moc rychlé a nepochopitelné. J. uvedl, že si nerozumí s družkou otce a nebaví se s ní.

S matkou se vídá poměrně často, ta má také známost.

Našel si přítelkyni, která prý má na něj dobrý vliv. Přestal kvůli ní nadměrně konzumovat alkohol a rád by i přestal kouřit.

Z jednání s Janem je patrné, že má mnoho starostí, o které se zřejmě nemá s kým podělit.

10/06 – Lukáš s matkou se odstěhovali k příteli matky do jiného města a Jan zatím žije u otce a jeho přítelkyně.